

HisKIS Årsskrift 2008

Peder Dam

Et spørgsmål om skala – blandt andet.....	2
Arealanvendelsen ca. 1800	3
Terræn	6
Det endelige kort.....	13
Konklusion.....	14

Bitten Larsen

Fra industri til bolig og fritid.....	Fejl! Bogmærke er ikke defineret.
Kort fra Forsvarets historiske tegningssamling	16
Videnskabernes selskabs kort	18
Høje målebordsblade.....	20
Lave målebordsplader fra 1930.....	24
4 cm-kort fra 1990.....	26
Hvilken historie fortæller de historiske kort?	29
Konklusion	31

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

KlosterGIS DK.....	32
Definitionen på et 'kloster'	33
Definition på 'middelalderens Danmark'	34
Digitaliseringen.....	35
Datatabellen	36
Bilag: Katalog over klostre i middelalderens Danmark.....	43
Det nutidige Danmark	43
Skåne, Halland og Blekinge.....	54
Sydslesvig	57
Rügen	58

Noter for alle artikler.....	59
------------------------------	----

Et spørgsmål om skala – blandt andet...

Overvejelser ved udarbejdelse af vektor- og rasterbaserede detailkort omkring år 1800

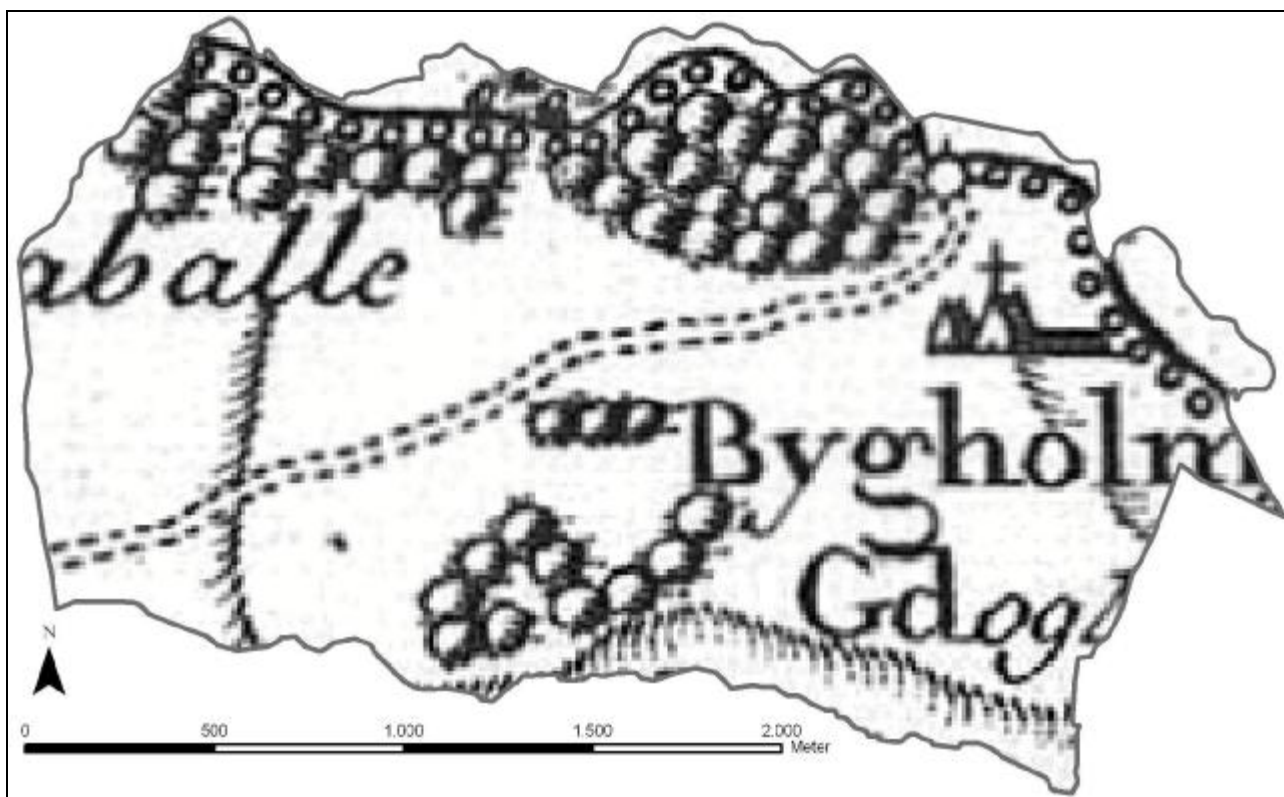
I forbindelse med fundet af en middelalderlig kirkegård ved Horsens arbejdes der i skrivende stund på en publikation om fundet herunder om områdets bebyggelses- og landskabsmæssige historie.¹ Kirkegården er fundet på hovedgården Bygholms Søndermark, og Birgit Eggert fra Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet, bidrager til publikationen med en gennemgang af områdets mange stednavne før 1800. I alt er der fundet og tolket 64 mark- og naturnavne herunder navnet Tirup, som formodes at være navn på den forsvundne bebyggelse, kirkegården har hørt under. Jeg blev bedt om at lave et baggrundskort for stednavnene, og det er erfaringer i denne proces, der vil blive gennemgået her. Stednavnene betegnede nemlig alle ganske små natur- og kulturlokaliteter, og det var derfor nødvendigt at udarbejde et så detaljeret kort så muligt over landskabet omkring 1800.

Formålet med artiklen er at diskutere, hvilke kortkilder der er anvendelige til et sådant detaljeret kort over det historiske landskab. Men målet er også at præsentere muligheden for at digitalisere bestemte oplysninger, såkaldte temaer, fra forskellige historiske kort, for til sidst at sammenføje temaerne til et nyt fælles kort. I dette tilfælde en vektorbaseret arealanvendelse fra et økonomisk kort 1781 og en rasterbaseret højdemodel byggende på oplysninger fra Det Høje Målebordsblad 1874. Raster benyttes kun sjældent inden for historisk geografiske studier, men datatypen kan være særdeles anvendelig inden for mere analyseprægede GIS-operationer.

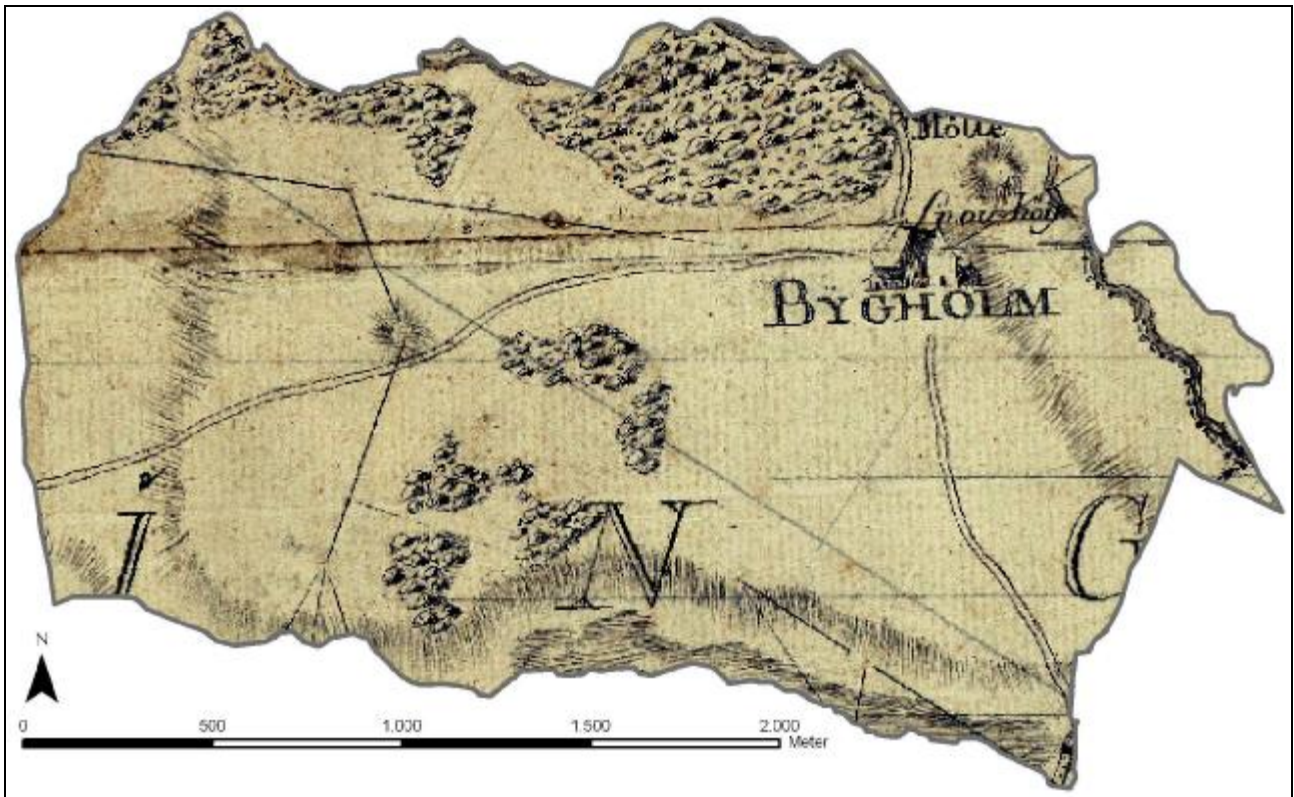
Området dækker Tirups formodede tidligere jorder, herefter benævnt Bygholm Søndermark. Landsbyen blev antageligt nedlagt i middelalderen efter anlæggelsen af den kongelige befæstning og senere lensgård Bygholm i 1313,² og området indgik som den ene halvdel af Bygholms ejerlav. Området ligger umiddelbart vest for Horsens købstadsjorder i et typisk østjysk morænelandskab. I det følgende vil kun selve Bygholm Søndermark blive vist, og de omkringliggende områder vil være skjult. Kortene vil blive gengivet i målestokken 1:20.000 uanset deres oprindelige skala. Hermed bliver kortene forhåbentlig lettere at sammenligne.

Arealanvendelsen ca. 1800

Ved regionale studier kan det ofte være formålstjenligt at anvende Videnskabernes Selskabs kort som kilde; enten konceptkortene i 1:20.000 (1762-1805) eller de trykte kort i 1:120.000 (1768-1805). Men som det fremgår af figur 1 og 2, giver disse ikke et tilstrækkeligt detaljeret billede af landskabet til lokale studier af det historiske landskab. Videnskabernes Selskabs kort er regionale kort – eller om man vil oversigtskort.

Figur 1: Videnskabernes Selskabs kort 1:20.000 (oprindeligt 1:120.000), 1787. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Figur 2: Videnskabernes Selskabs konceptkort 1:20.000, 1781. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

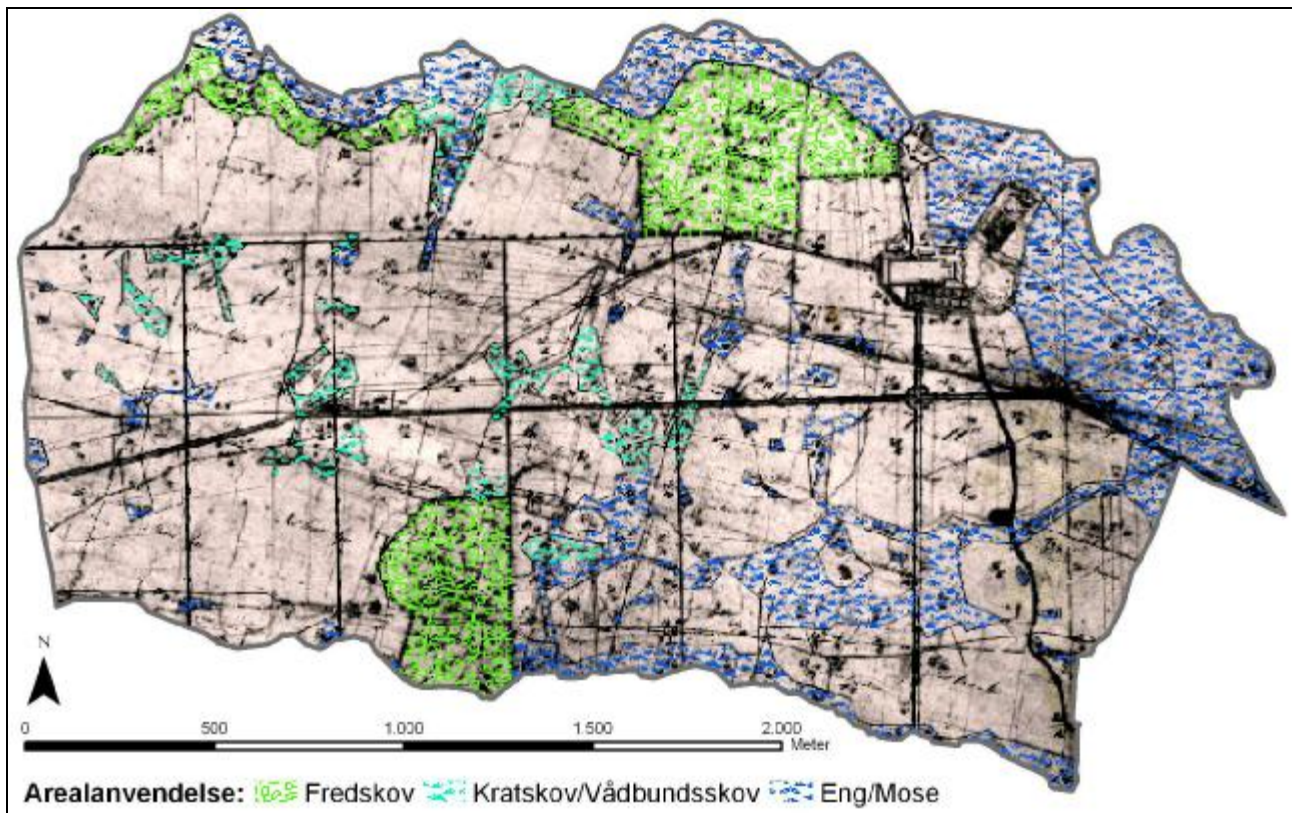
Som kilde til arealanvendelsen ved detailkortlægninger omkring 1800 findes oftest kun *de økonomiske kort*; en fællesbetegnelse for udskiftningskort, matrikelkort foretaget i forbindelse med 1844-matriklen, original-1 kort samt en række særkort. De nævnte betegnelser benyttes ofte i flæng, og der må henvises til Peter Korsgaards nyligt udkomne bog om historiske kort³ for en nærmere gennemgang af betegnelserne og de kildemæssigt problematiske forhold ved kortgruppen. Kortene blev tegnet i 1:4.000 og indeholder derfor en stor detaljerigdom – ikke mindst i forhold til arealanvendelsen, som var væsentlig for jordens værdi.

Da hele Bygholm Søndermark hørte under én gård, blev der i sagens natur aldrig tegnet et egentligt udskiftningskort for hovedgårdsmarken. Men da området overgik til kobbelbrug blev kortet i figur 3 fremstillet med reelt samme formål; en omstrukturering af agrene i mindre enheder med nye skel og veje til følge. Kortet blev senere genbrugt ved matrikuleringen, som her blev udført i 1811.

Det økonomiske kort blev opmålt 1781 – samme år som Videnskabernes Selskabs kort. Det er derfor særligt interessant at sammenligne de tre kort, som ganske vist viser det samme landskab på samme tid, men med et forskelligt formål og i henholdsvis 1:4.000, 1:20.000 og 1:120.000. Forskellen mellem konceptkortet og det trykte kort fra Videnskabernes Selskab er i dette område minimal ved arealanvendelsen, men i andre områder er der til tider sket en stor

generalisering og ofte også udeladelse i skridtet til det endelige kort. I Bygholm Søndermark er der ved arealanvendelsen kun sket en udjævning af grænserne – f.eks. er de tre mindre skove mod syd slået sammen til en sammenhængende skov. Vådbundsområdet mod sydøst findes på det trykte kort, men er forskudt uden for ejerlavet – muligvis for rent visuelt at få plads til at medtage skrænten på det trykte kort? Til gengæld er vejen i den østlige del samt højene (mulige gravhøje) helt fjernet.

Arealanvendelsen på det økonomiske kort er anderledes detaljeret: I alt kunne der genfindes 3 områder med højskov/fredskov, 11 områder med kratskov/vådbundsskov og 39 områder med eng/mose. Områderne angivet på Videnskabernes Selskabs kort kan alle genfindes på det økonomiske kort, men derudover indeholder det økonomiske kort også store vådbundsområder øst og nord for Bygholm hovedgård, samt en række mindre områder spredt ud over hele ejerlavet. Også i forhold til f.eks. vejene er kortet meget mere informativt, men det er her væsentligt at huske på, at sådanne kort ofte indeholder flere lag: Den ældre vej løbende fra Bygholm mod vestsydvest ses også på Videnskabernes Selskabs kort, men blev sløjftet i forbindelse med overgangen til kobbelfbruget. Den nye landevej blev anlagt i helt øst-vestlig retning, og findes den dag i dag. Vejen sydpå fra Bygholm, som ses på det økonomiske kort, blev i første omgang kun anlagt ned til landevejen – herefter skulle der gå lang tid, før den sidste del af den ellers planlagte vej blev anlagt. Som det ses på henholdsvis Det Høje Målebordsblad (1874, se figur 4) og Det Lave Målebordsblad (1931, se figur 5) valgte man i den mellemliggende periode at nøjes med den gamle sydgående vej. Anlæggelsen af vejen blev altså mere end 150 år forsinket. En række af forholdene på et økonomisk kort viser således planlægning – man skal om muligt tjekke, om disse ændringer blev gennemført.

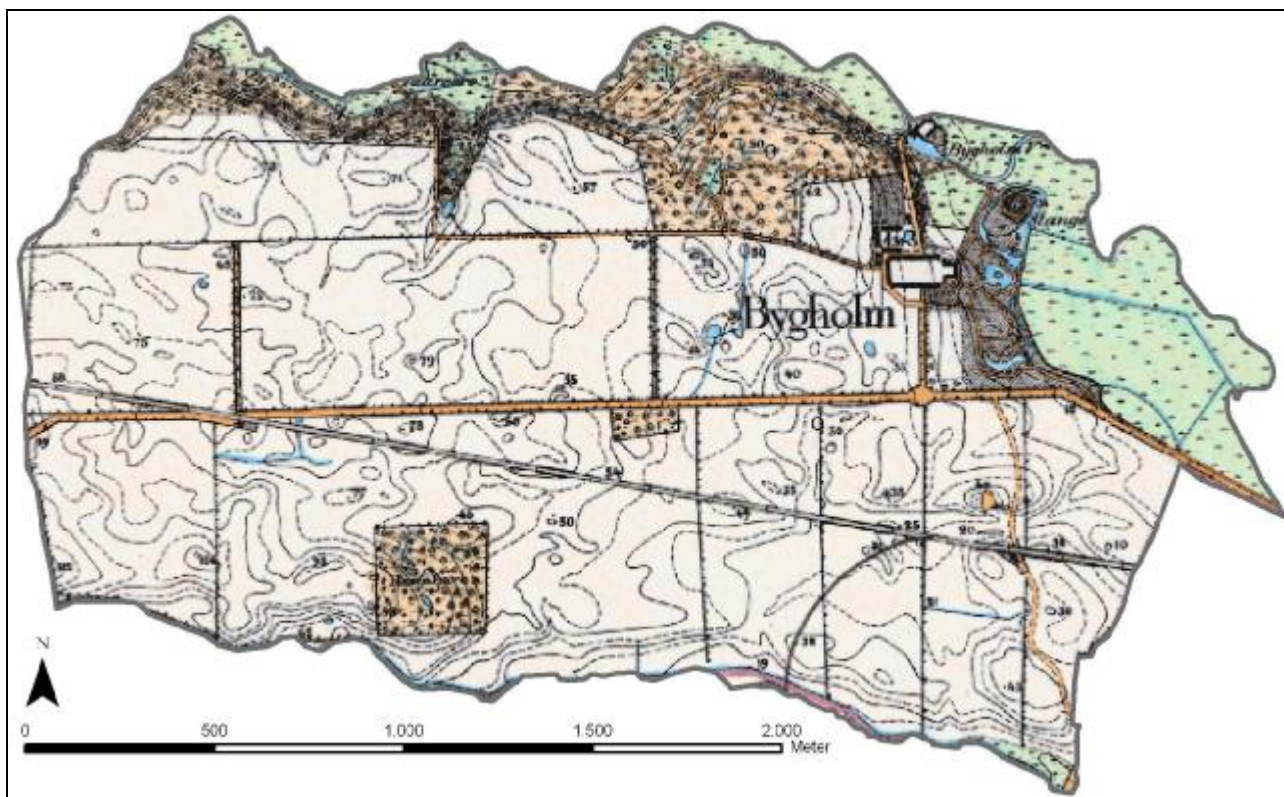
Figur 3: Økonomisk kort 1:20.000 (oprindeligt 1:4.000), 1781. Dels pga. den store nedskalering og dels pga. af en ringe kortmæssig kvalitet er der for læsevenligheden skyld lagt en digitalisering af arealanvendelsen øverst.

Terræn

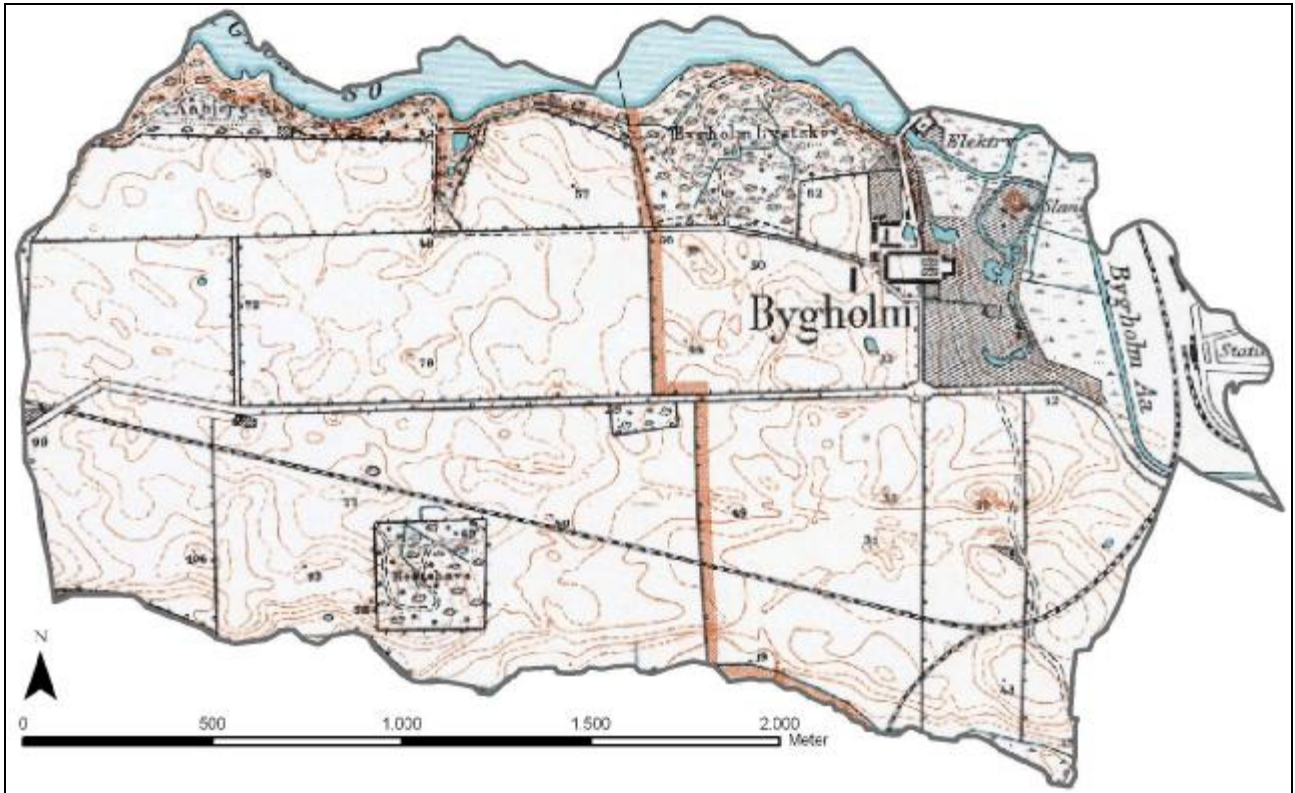
Overvejelserne om hvilke kortkilder, der skulle benyttes ved arealanvendelsen, kan i et vist omfang overføres til de overvejelser, der må gøres ved valget af kilden til terrænet. Men her er forskellene ikke i så høj grad et simpelt spørgsmål om skala. Hverken Videnskabernes Selskabs kort eller de økonomiske kort angiver højde. De indeholder kun – og noget usystematisk – en angivelse af de stejleste skrænter i form af ”lehmanske bakkestreger”. For at få et tilfredsstillende billede af terrænets højde, hældning og orientering må man derfor ty til de senere topografiske kort, fremstillet af først Forsvaret og senere det, der i dag er Kort & Matrikelstyrelsen. Bedst kendt er De Høje Målebordsblade fra sidste halvdel af 1800-tallet i 1:20.000 (se figur 4), De Lave Målebordsblade fra første halvdel af 1900-tallet i 1:20.000 (se figur 5), 4cm kortene fra sidste halvdel af 1900-tallet i 1:25.000 (se figur 6) og de moderne Top10dk kort i 1:10.000.

Eftersom terrænet kun ændres minimalt, vil det måske overraske nogle, hvor markante forskellene er mellem de forskellige kort. Ikke mindst fordi højdeangivelserne næsten udelukkende bygger på den samme terrænopmåling fra 1800-tallet. Dette er ikke desto mindre tilfældet, særligt når hældningen og orienteringen kortlægges. Årsagen er dels nedskaleringen til 1:25.000 (hvorfra Top10dk primært henter sin højdemodel), dels overgangen fra 5-fods højdekurver til 2,5 meters

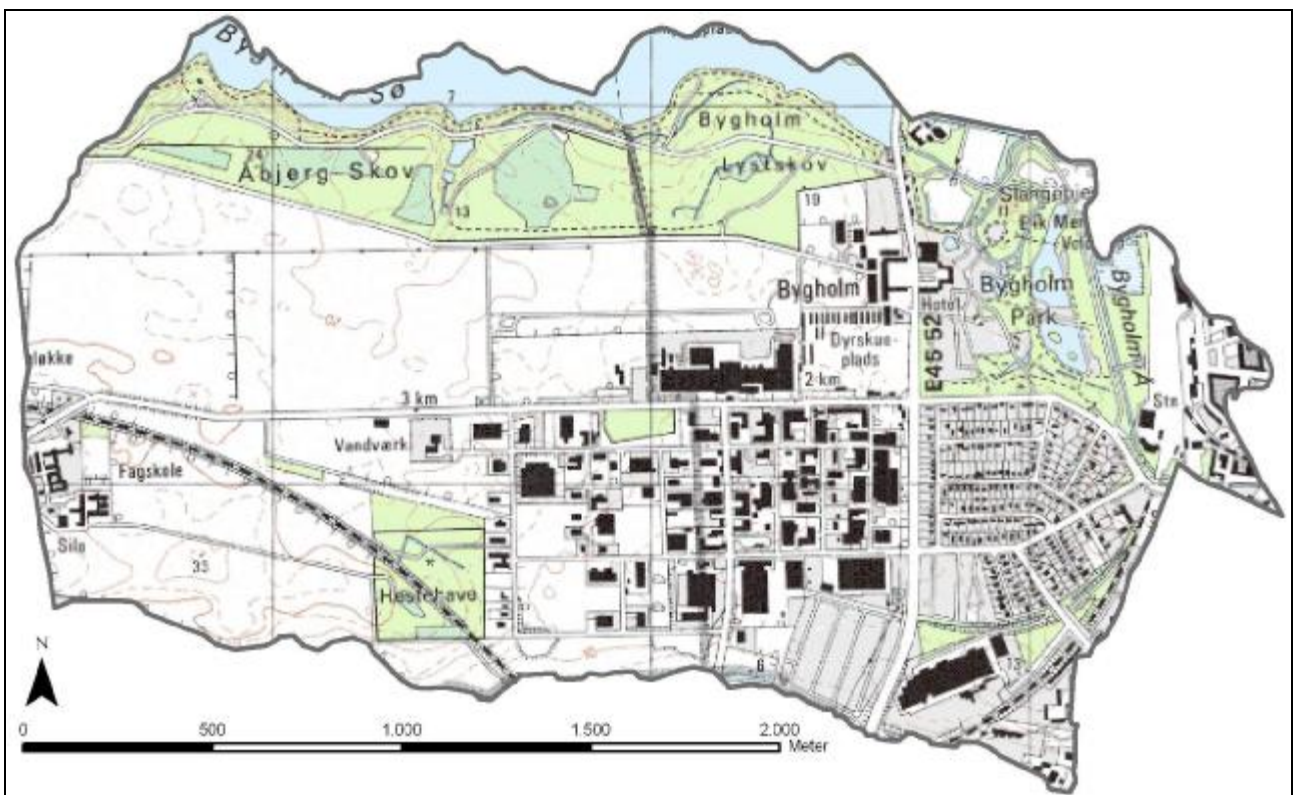
linjer og dels den store bymæssige vækst, som gør det umuligt at vise alle højdekurver. På Bygholm Søndermark er der derfor næsten fem gange så mange højdekurver på målebordsbladene, målt efter længde, som på 4cm kortet. Naturligvis er området ikke repræsentativt, da hele den østlige del af ejerlavet er blevet opslugt af Horsens by, hvorfor højdekurverne ikke kan ses, men også i den vestlige del ses forskellen tydeligt.

Figur 4: Det Høje Målebordsblad 1:20.000, målt 1867, 1868, 1873 og 1874. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

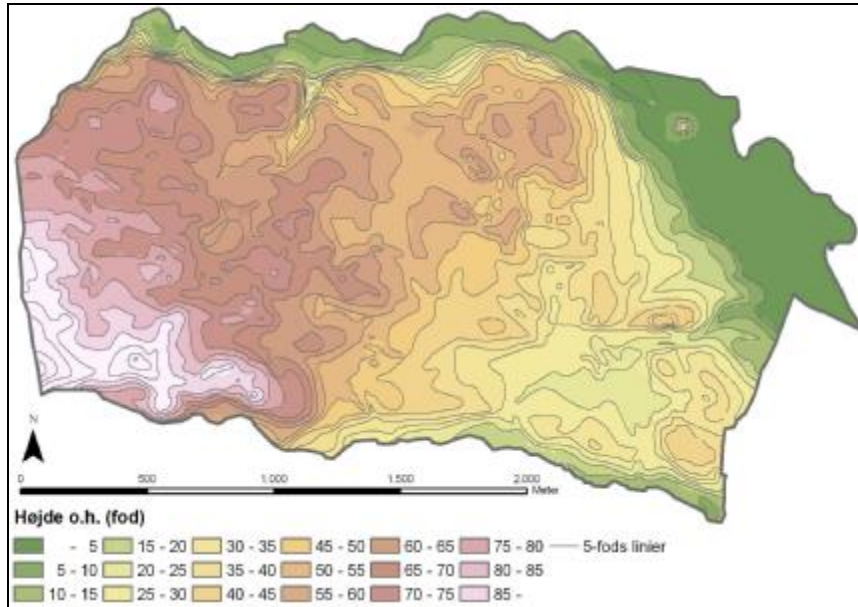
Figur 5: Det Lave Målebordsblad 1:20.000, målt 1874, rettet 1900, enkelte rettelser 1931. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

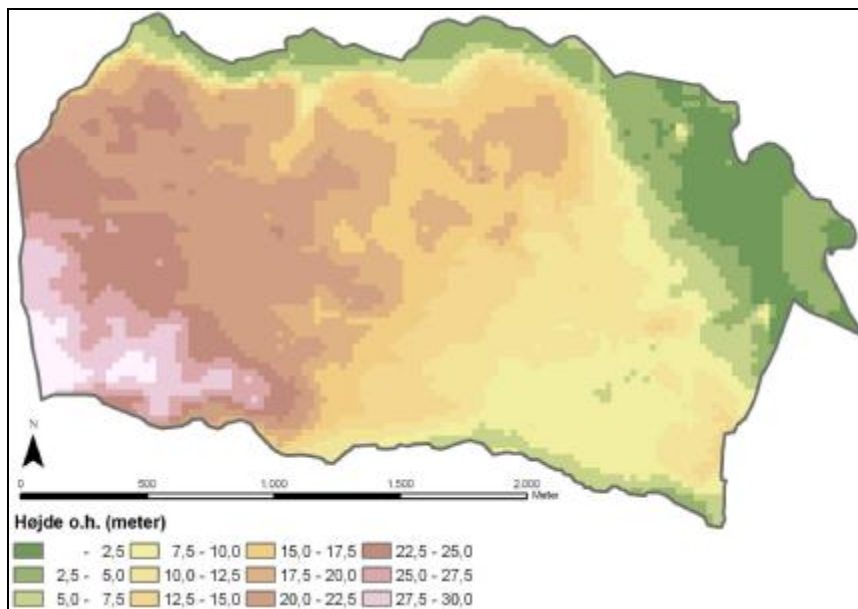
Figur 6: Det Lave Målebordsblad 1:20.000 (oprindeligt 1:25.000), udarbejdet fra luftfotografi 1984, færdiggjort 1986, rettelser 1989. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Herunder vil der for henholdsvis højden, hældningen og orienteringen blive vist tre ting: et kort byggede på Det Høje Målebordsblad, et kort byggede på det moderne Top10dk kort og en graf visende sammenhængen mellem disse to byggede på knap 2000 punktlokaliteter systematisk fordelt over ejerlavet. Kortene byggede på De Høje Målebordsblade er udarbejdet ved at digitalisere højdekurverne for derefter at interpolere disse til en rastermodel ved såkaldt *ordinær eksponentiel Kriging*. I ArcView/ArcMap, som er benyttet her, findes flere metoder. Ved det moderne Top10dk kort er benyttet den eksisterende rasterbaserede højdemodel. Hældnings- og orienteringskortet er udarbejdet på grundlag af de to højdemodeller. Ved Det Høje Målebordsblad er benyttet 10 meter raster, mens der ved det moderne Top10dk kort er benyttet de eksisterende 25 meter raster.

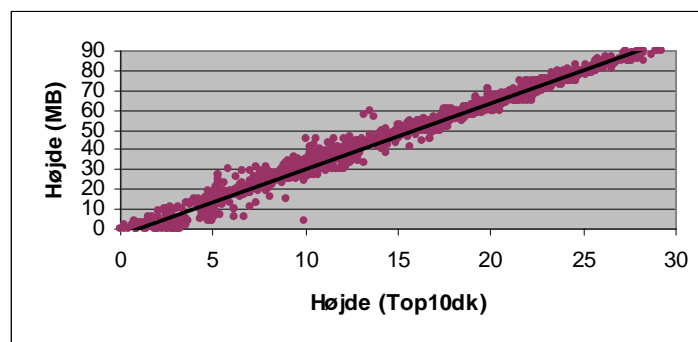
Som man kan se i figur 9, er der ikke stor variation i selve højdeangivelserne. Det er først ved de afledte hældnings- og orienteringskort, at afvigelserne slår igennem – der ses til gengæld markante forskelle. En udjævning af en højdekurve får ikke den store effekt på højden (kun en procentmæssig lille afvigelse), men for de afledte terrænmæssige forhold har det markant betydning. Såfremt man vil finde og/eller forstå f.eks. mindre vådbundsområder, er det derfor af stor betydning:

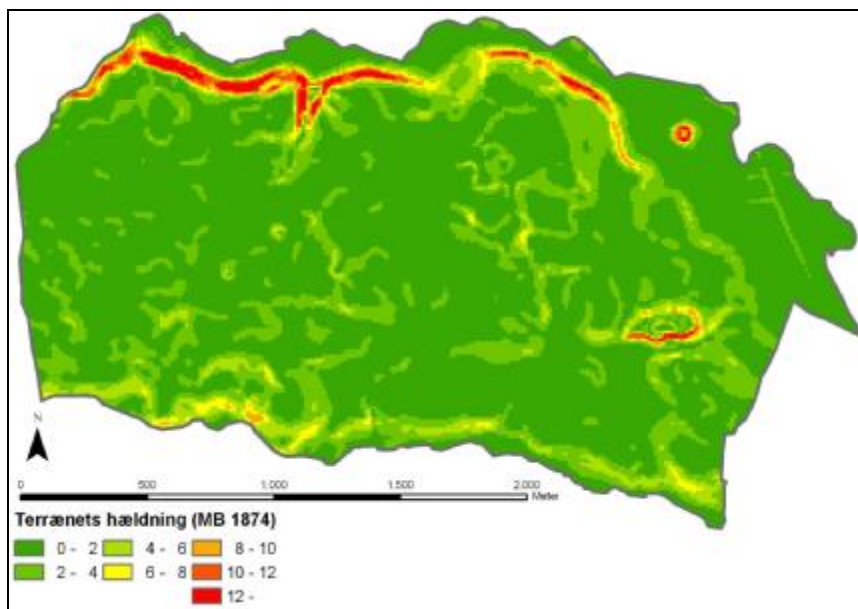
Figur 7: Højdemodel med højdekurver udarbejdet på grundlag af Det Høje Målebordsblad 1874.

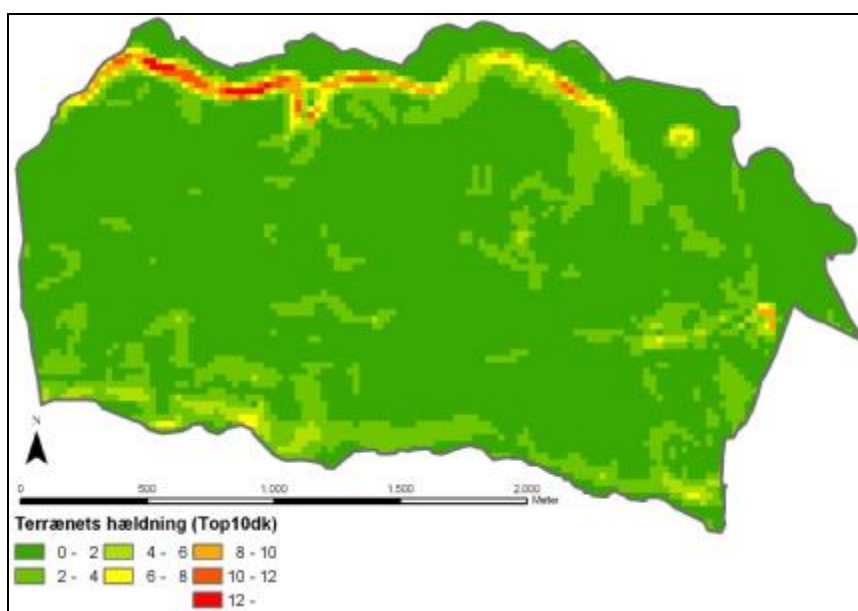
Figur 8: Højdemodel udarbejdet på grundlag af det moderne Top10dk kort.

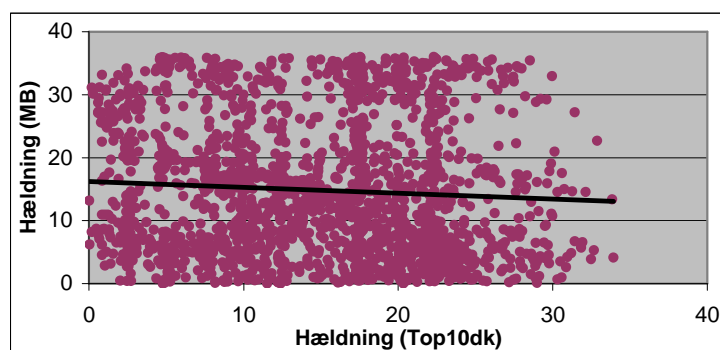
Figur 9: Relation mellem højde på Det Høje Målebordsblad (fod) og Top10dk (meter). Tendenslinie;
 $y = 3,3314x - 2,9416$. R^2 ; 0,9857.

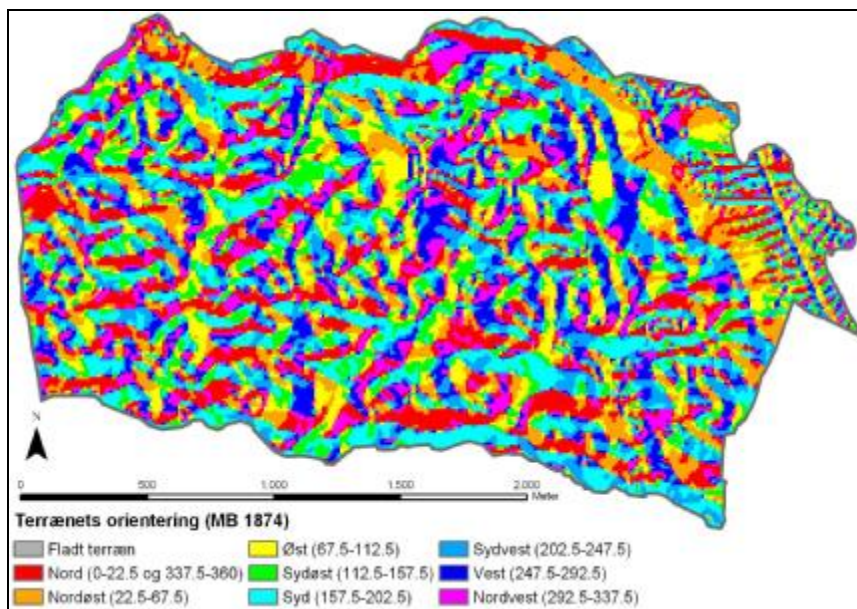
Figur 10: Hældningskort udarbejdet på grundlag af Det Høje Målebordsblad 1874.

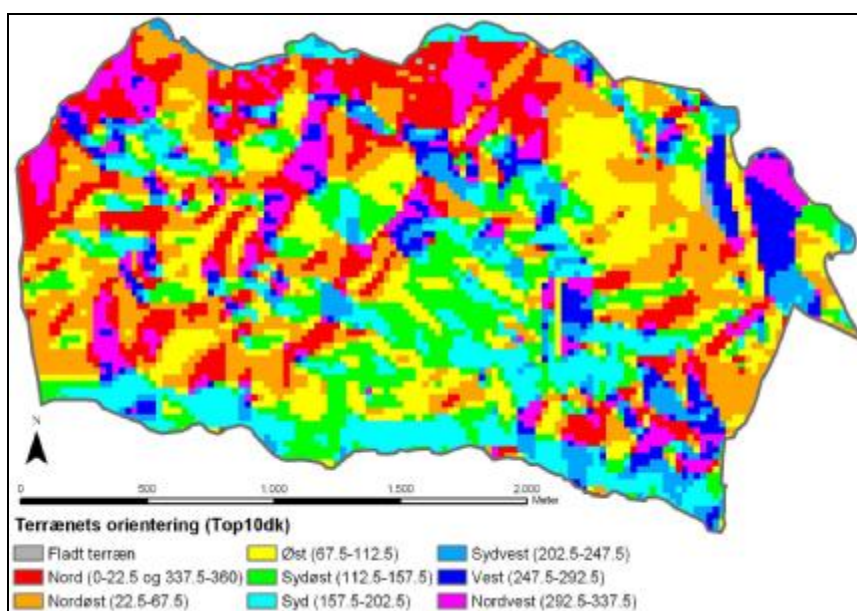
Figur 11: Hældningskort udarbejdet på grundlag af det moderne Top10dk kort.

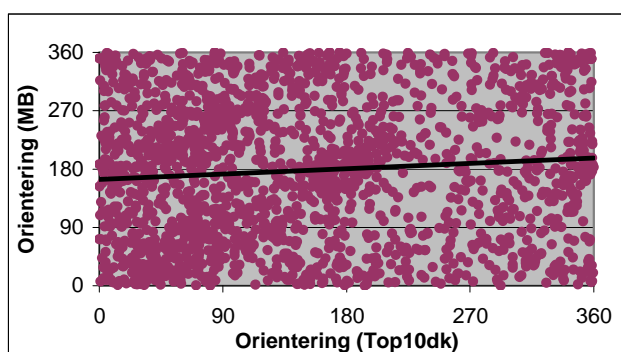
Figur 12: Relation mellem hældning på Det Høje Målebordsblad og Top10dk (begge i grader). Tendenslinie; $y = -0,0928x + 16,236$. R^2 ; 0,0045.

Figur 13: Orienteringskort udarbejdet på grundlag af Det Høje Målebordsblad 1874.

Figur 14: Orienteringskort udarbejdet på grundlag af det moderne Top10dk kort.

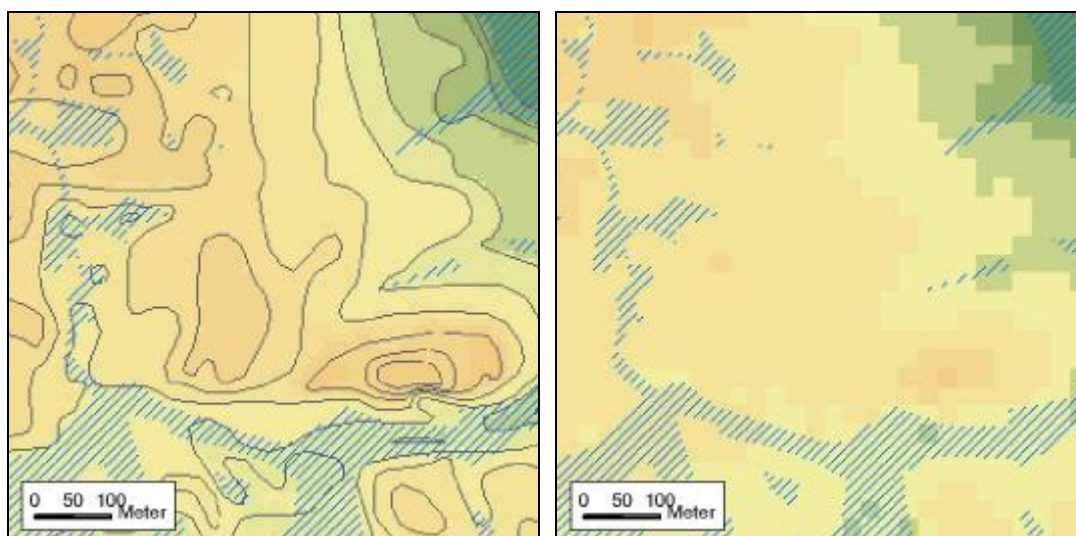

Figur 15: Relation mellem orientering på Det Høje Målebordsblad og Top10dk (begge i grader). Tendenslinie; $y = 0,0917x + 164,07$. R^2 ; 0,0083. Bemærk at denne simple graf er misvisende for punkter omkring nord: Områder hældende tilnærmelsesvis mod nord med henholdsvis 1 grader og 259 grader fremstår som stærkt afvigende.

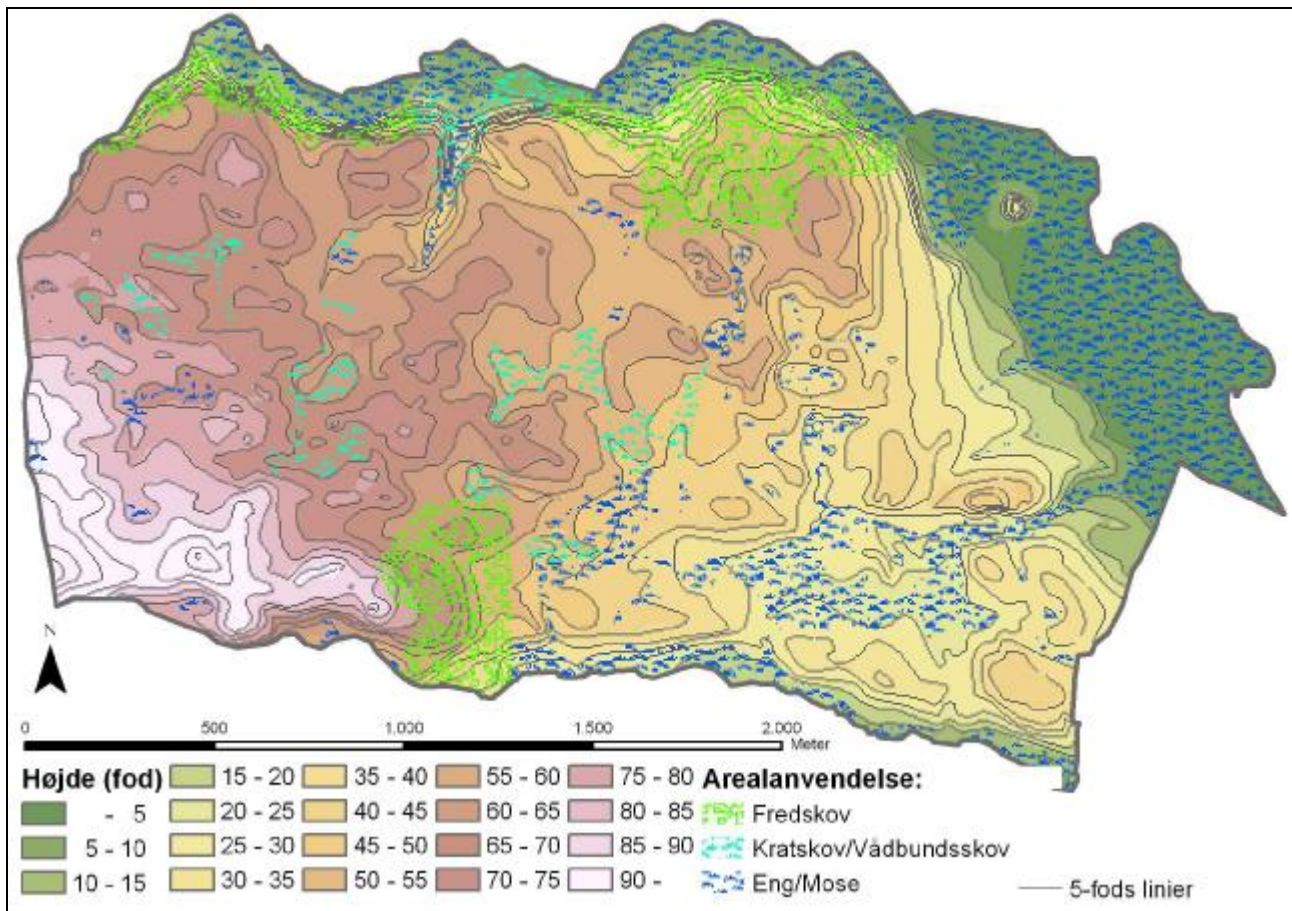
Det endelige kort

Nederst i dette afsnit ses det endelige kort (figur 18), dog uden stednavnene. Som det ses er kun terrænets højde samt arealanvendelse medtaget, da kortets funktion som baggrundskort gerne skulle være så simpelt og neutralt, at stednavne fremtræder tydeligt. Men i andre tilfælde ville det selvfølgelig være hensigtsmæssigt at tilføje flere lag, f.eks. fra det økonomiske kort.

Inden for denne artikel er de to små og forstørrede kortudsnit i figur 16 og 17 dog mere interessante. Kortene viser de to højdemodeller fra henholdsvis Det Høje Målebordsblad og Top10dk, hvorpå der er lagt eng/mose fra det økonomiske kort 1781. Vådbundsområderne kan kun forstås ud fra højdemodellen byggende på Det Høje Målebordsblad, hvor engene pænt ligger i lokale lavninger. På højdemodellen fra Top10dk ses stort set kun et jævnt faldende terræn mod sydøst. Enkelte steder ses større bakker, men det er kun fra Det Høje Målebordsblad, at vi får et tilfredsstillende billede af terrænet.

Figur 16 og 17: Højdemodel 1:10.000 byggende på henholdsvis Det Høje Målebordsblad og Top10dk overlagt med eng/mose fra det økonomiske kort 1781.

Figur 18: Det endelige kort 1:20.000 bestående af højdemodellen byggede på Det Høje Målebordsblad og samt arealanvendelsen fra det økonomiske kort 1781.

Konklusion

Ved udarbejdelse af historiske vektor- og rasterbaserede kort er der en række overvejelser og vurderinger, man må gennemgå, før man kan afgøre, hvilke kartografiske kilder, man kan benytte.

1) Første skridt er at finde potentielle pålidelige kilder til ens korttema. Grundet de mange historiske kort dækkende Danmark og den store kildemæssige kompleksitet i kort, særligt de historiske, kan dette hurtigt blive et projekt i sig selv. Men tager man sig tid til følgende to ting, er man godt på vej: a) læser ”Kort som kilde” af Peter Korsgaard for en overordnet kildekritisk indførelse, og b) foretager en systematisk sammenligning – visuelt eller digitalt – af kortene for selv at få en forståelse af kvaliteten og pålideligheden af de enkelte kort fra ens område. Der er nemlig stor forskel på kortgrupperne – særligt ved de økonomiske kort og ved Videnskabernes Selskabs kort.

2) Vælg kort af en passende skala. I Danmark kan kort mellem 1:4.000 og 1:20.000 være passende for lokale studier (fra købstæder findes dog endnu mere detaljerede kort), mens kort fra 1:20.000 til 1:120.000 kan benyttes til regionale eller landsdækkende analyser. Skala er blandt historikere en alt for ofte overset faktor: Videnskabernes Selskabs kort er ikke mere forkert end det

økonomiske kort i Bygholm Søndermark, men de to kort fra Videnskabernes Selskab er så generaliserede, at de ikke var anvendelige for dette projekt.

3) Skalaen fortæller dog langt fra alt om detaljeringsgraden – man må selv foretage en yderligere vurdering. Konceptkortet og De Høje Målebordsblade er begge i 1:20.000, men forskellen imellem de to er afgrundsdyb stor – prøv bare at sammenlign de to for Bygholm Søndermark. Årsagen er naturligvis, at de to har vidt forskellige formål: Konceptkortene var et forlæg for oversigtkort, mens De Høje Målebordsblade var tiltænkt som detaljerede topografiske kort til – primært – militær brug. Og på samme måde forklarer skalaen heller ikke de terrænmæssige forskelle mellem De Høje Målebordsblade og Top10dk: Faktisk ”burde” Top10dk være bedre, da den er i 1:10.000. Årsagen er her, at Top10dk bygger på data, som over flere omgange er blevet generaliseret. Jeg kan heller ikke undgå at overveje, om en del af forklaringen kunne være, at terrænets betydning blev mindre, da kortene efterhånden overgik fra at være til militær brug til et mere bredt offentligt formål?

Alle brugere af historiske kort kan sikkert hurtigt blive enige om, at vi stadig mangler systematiske undersøgelser af forskellene mellem kortene. Alene i forhold til en så konkret naturgeografisk og næsten uforanderlig faktor som terrænet, er der stadig mange uafklarede spørgsmål. Men det er selvfølgelig i forhold til arealanvendelsen, vejene, bebyggelserne og andre primært kulturskabte forhold, vi finder de største forskelle på de historiske kort. Derfor: lær dit kort at kende, før du kaster dig ud i analyser.

Mølleådalen på de historiske kort

De historiske kort bliver brugt i større og større grad i forskningen, men hvad fortæller kortene, og kan man i det hele taget stole på de informationer, kortene giver? Disse spørgsmål søges besvaret ud fra analysen af en række historiske kort og et moderne kort over området omkring Mølleåen, som løber fra Lyngby til Øresund. De anvendte kort er: kort fra Forsvarets Historiske Tegningssamling (FHT) fra ca. 1670, Videnskabernes Selskabs Kort fra 1762 (VSK), et minoreret sognekort fra 1817, et højt målebordsblad (HMB) og et lavt målebordsblad (LMB) fra henholdsvis 1899 og 1930 og endelig et 4 cm-kort fra 1992.

Kort fra Forsvarets historiske tegningssamling

Figur 1: Kort over Mølleådalen ca. 1670. Forsvarets historiske tegningssamling.

Kortet i figur 1 er fra ca. 1670 og er tilsyneladende det tidligste eksisterende kort over området. Der er ingen oplysninger om, hvorfor eller hvordan kortet er blevet lavet.⁴ Der er ingen møllesignaturer

på kortet, så hvis ikke møllerne var navngivet, ville vi ikke vide, at der er tale om møller. Til gengæld er de enkelte bygninger på møllekomplekserne tegnet, ligesom de enkelte bygninger i f.eks. Lyngby og Tårbæk er tegnet. Desværre er det ikke muligt at verificere, om antallet af bygninger eller deres placeringer er korrekte, da der ikke er fundet andre samtidige kilder.

På kortet er Fulvads Mølle, Brede Mølle, Store Krudtmølle og Nymølle (nuværende Ørholm), Raadvad (markeret med bygninger, men ikke navngivet) og Papier Mølle (nuværende Strandmøllen) indtegnet. Lyngby Mølle er ikke markeret, selvom den skulle eksistere på tidspunktet.⁵ Måske drukner møllebygningen i de andre bygninger i Lyngby, korttegneren kan have glemt at skrive navnet på, eller det kan være, at bygningen som møllebygning ikke var vigtig, da der allerede lå andre bygninger omkring den, hvis kortet er blevet tegnet som et kort over hærens øvelsesområde. Det er usandsynligt, at Lyngby Mølle ikke skulle eksistere på tidspunktet, da den nævnes første gang i 1492, og i 1761, ca. 90 år senere end kortet, er en mølle i Lyngby brandforsikret.⁶ Desværre er det ikke muligt at placere møllen ud fra brandtaksationen, men det ville være mærkeligt, hvis møllen ikke skulle have eksisteret, da tegningen af kortet fandt sted, når den har eksisteret i perioden op til og stadig eksisterede 90 år senere.

Antal bygninger ifølge kortet:

Navn i dag	Navn ifølge kortet	Antal bygning ifølge kortet
Strandmøllen	Papirmølle	5 bygninger, heraf 1 firlænget
Raadvad	Uden navn	6 bygninger
Stampen	Stoppemølle	4 bygninger
Nymølle	Nymølle	2 bygninger
Ørholm	Store Krudtmølle	3 bygninger
Brede	Brede Mølle	3 bygninger
Fuglvad	Fulvads Mølle	3 bygninger
Lyngby	Uden navn	Møllen kan ikke skelnes fra de andre bygninger i landsbyen.

Ved Raadvad og Nymølle ligger den ene bygning et stykke væk fra de øvrige, men da ingen enkeltgårde eller huse er markeret på kortet, må alle husene ved møllekomplekserne være en del af det være sikkert, at alle husene ved møllekomplekserne være en del af møllekomplekserne. Jeg ser antallet af tegnede bygninger som troværdigt, fordi antallet er så differentieret. Der er ingen grund til at ulejlige sig med at tegne de enkelte bygninger, hvis ikke antallet passer.

Kortet er overraskende præcist. Sammenlignet med LMB og 4 cm-kortet er åens forløb ret præcist aftegnet fra Øresunds kyst (som i øvrigt også er ret præcis) og næsten frem til svinget mellem Brede og Ørholm, ligesom møllerne er præcist afmærket. Til gengæld er der problemer på den anden siden af svinget. Åens forløb skrider mod nord allerede fra omkring Nymølle, og det medfører, at svinget er placeret alt for højt. Det betyder, at møllerne er placeret forkert i forhold til de nyere kort. Dog må det siges, at hvis åen havde været korrekt gengivet, ville møllerne have ligget overraskende præcist placeret.

Figur 2: Overstående kort, figur 1, overlagt med åens forløb samt møllernes placeringer som kendt fra et moderne kort, 4-cm kortet.

Det er meget svært at skelne mellem vådbundsområder og egentlige søer, men ved Raadvad og Strandmøllen adskiller den opdæmmede mølledam sig tydeligt fra vådbundsområdet omkring åen. Vådbundsområdet er let lyseblåt på originalen, men nuancen er svær at se på gengivelsen.

Videnskabernes selskabs kort

Videnskabernes selskabs kort (VSK), se figur 3, er det første landsdækkende kort, som er skabt ud fra opmåling af hele landet. Kortet viser møllerne langs Mølleåen, men kun ved signatur. Kortet er fra 1762, men kortet fra FHT er ældre og tilsyneladende mere præcist, baseret på en sammenligning af åens forløb på henholdsvis 1670-kortet, VSK og 4 cm-kortet. Til gengæld er Lyngby Mølle med

på kortet, og Raadvad bliver kaldt for Fiilverket. Tønsberg viser en tegning over Raadvad i 1779,⁷ hvor en af bygningerne kaldes Fileværket. Nutidens bygning ”Fileværket” er fra 1779 og fredet.

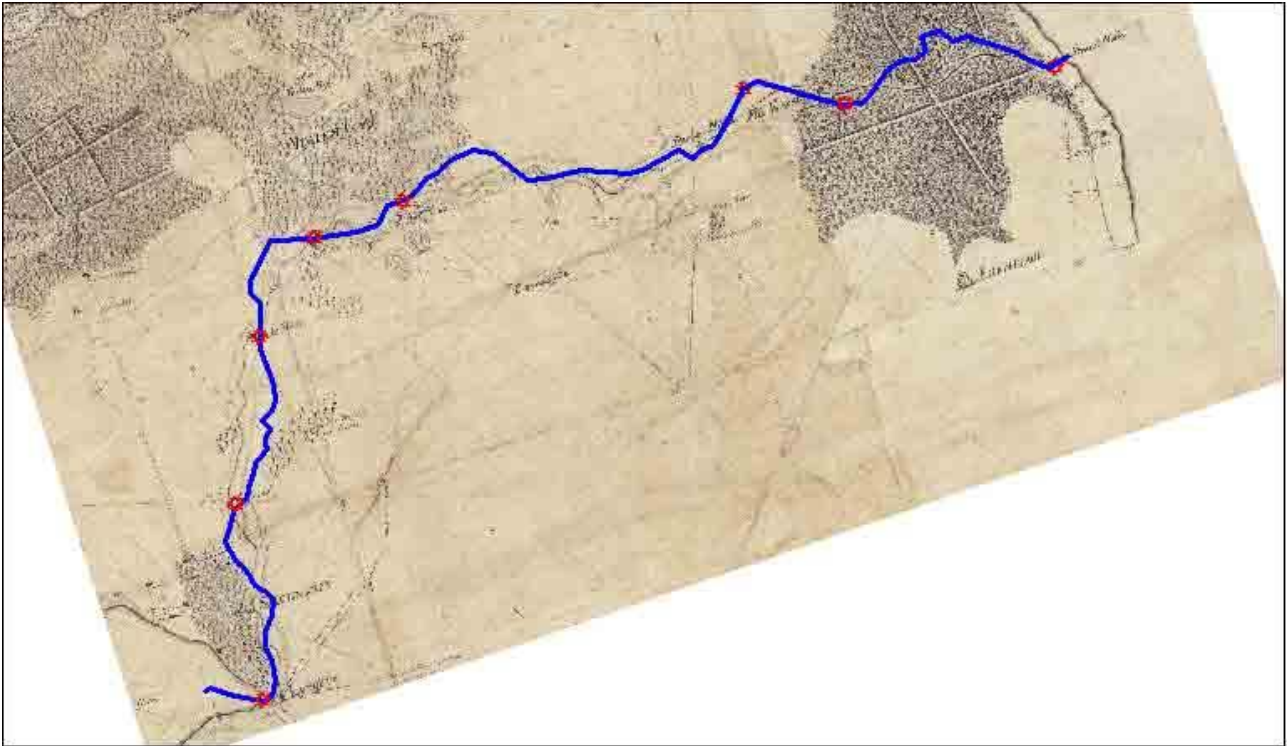
Navnet Raadvad stammer fra det, at møllen ligger ved et af de gamle vadesteder over Mølleåen. Det er ikke til at sige, om Raadvad Mølle i en periode har været kendt både som Raadvad og Fiileværket, men fra de minorerede sognekort og frem er der tilsyneladende konsensus om, at navnet er Raadvad.

Figur 3: Videnskabernes Selskabs kort, konceptkort fra 1762. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

På trods af, at åens forløb ikke er særlig præcist afmærket sammenlignet med 1670'er-kortet, er møllerne overraskende godt placeret. Hvis man sammenligner møllernes placering med placeringen på det moderne kort, er de meget præcist markeret. Lyngby Mølle ligger fuldstændigt, hvor den ligger på det moderne kort. Dette kan have noget at gøre med trianguleringsmetoden, der er brugt til at lave VSK med. Det ses, at Lyngby Kirke er brugt som trianguleringspunkt, og møllen ligger lige ved siden af denne. Fra Lyngby Mølle over Fuglvad, Brede og Ørholm ligger møllerne, hvor åen på VSK skærer åen på det moderne kort. Det ser ud til, at Brede er blevet brugt som trianguleringspunkt. Åens forløb afviger, men alligevel er møllerne korrekt placeret. Det går dog ikke lige så godt for placeringen af Nymølle, Stampen og Raadvad. De er placeret for langt mod

vest, selv hvis åen blev rykket op til forløbet på det moderne kort, mens Strandmøllen igen ligger overraskende godt.

Figur 4: Ovenstående kort, figur 3, overlagt med åens forløb samt møllernes placeringer som kendt fra et moderne kort, 4-cm kortet.

Høje målebordsblade

De høje målebordsblade (HMB) er fra 1899. Kortet er blevet rost for at være meget præcist og have hver enkel bygning med i det rigtige målestoksforhold og grundrids,⁸ men man kan ikke se, at de enkelte bygninger i møllekomplekserne er sammenbyggede eller fritstående. F.eks. er den store bygningsklump ved Brede ikke én bygning, men flere fritstående. I opgørelsen over antal bygninger følger retningslinjerne for optællingerne de andre kort. Det vil sige, at firelængede bygninger er regnet for fire bygninger.

Figur 5: Det høje målebordsblad 1899. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Antal bygninger ifølge kortet:

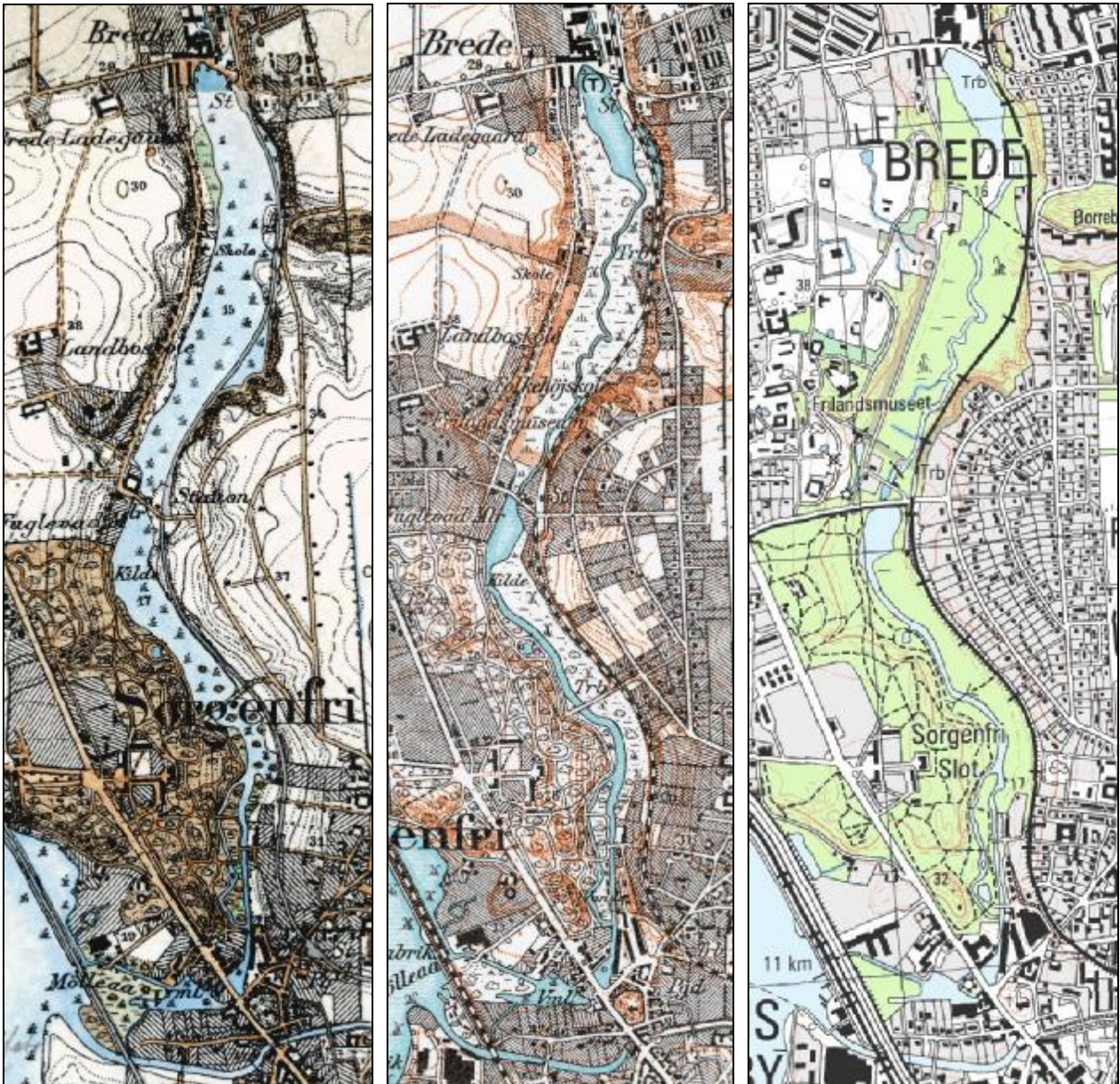
Navn i dag	Navn ifølge kortet	Antal bygning ifølge kortet
Strandmøllen	Strandmøllen	15 (flere synes sammenbyggede)
Raadvad	Raadvad	25 (enkelte er sammenbyggede)
Stampen	Stampen	15 (flere er sammenbyggede, se evt. Tønsberg s. 41)
Nymølle	Nymølle	4 (kun 1 synes at have forbindelse til Nymølle, men se Tønsberg s. 37)
Ørholm	Ørholm	14 (udover kroen. Flere bygninger er sammenbyggede)
Brede	Brede	26 (flere er sammenbyggede)
Fuglevad	Fuglevad Mlr	8 (heraf er 4 bygget sammen til 1 firelænget) (9 inkl. vindmøllen)
Lyngby	Vml	1; måske flere. Det er svært at se bygningerne, fordi matriklen er skraveret.

Kortet roses som nævnt for at vise hver enkelt bygning, men sådan forholder det sig ikke med møllekomplekserne. Målestoksforholdet på HMB er for stort til, at man med sikkerhed kan se,

hvilke bygninger der hænger sammen, og hvilke der er selvstændige. Det er især tydeligt ved Stampen, hvor der umiddelbart kun er 9 bygninger, men ved en sammenligning med andre kilder viser det sig, at der faktisk er 15.⁹ Det er også problematisk at se, hvilke bygninger, der konkret hører til møllekomplekserne, og hvilke der blot ligger i nærheden. 3 af bygningerne ved Stampen regnedes i første omgang ikke som en del af Stampen, men ved at tjekke andre kilder ses det, at de noget fjerntliggende bygninger faktisk hører med til møllen.¹⁰ Det samme gør sig gældende ved Brede, hvor der ved første syn på kortet tælles 15 bygninger, men ifølge Tønsberg skulle der være 26.

Det ses heller ikke, at der er tale om vandmøller, da der ikke er brugt møllesignaturer, og kun Lyngby Mølle, Fuglevad, Nymølle og Strandmøllen er kaldt for møller. Mærkeligt nok er vindmøllen ved Fuglevad markeret med vindmøllesignatur, uden at vandmøllen har fået signatur. Omkring år 1899 skulle Lyngby Mølle, Fuglevad, tilsyneladende Brede, Nymølle, Stampen, Raadvad og Strandmøllen være delvist drevet af vandkraft (både ved møllehjul og turbiner) og delvist af dampmaskiner, så en møllesignatur kunne have været anvendt. Det er muligt, at man har fravalgt møllesignaturen, fordi industrierne på møllerne var blevet så store, at drivkraften i sig selv ikke længere var det primære.

Mølleåens forløb er der også problemer ved på HMB. Syd for Brede ser det ud til, at åen er meget bredere på HMB i forhold til LMB og 4 cm-kortet:

Figur 6-8: Udsnit af mølleåens forløb fra Lyngby til Brede. Fra venstre HMB 1899, LMB 1930 og 4-cm kortet 1990. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Umiddelbart er det svært at sige, om det er en fejl, eller om Mølleåen i virkeligheden er gjort smallere på dette sted imellem tegningen af HMB og de lave målebordsblade. Jernbanen, der løber langs åen, går meget tæt på åen på dette sted og endda ud over åen på et sted. Det taler for, at der ikke er tale om selve åen, men et vådbundsområde omkring åen, og området har da også vådbundssignatur. Til gengæld har dette mystiske område ikke samme farve som vådbundsområdet mellem Nymølle og Stampen, men det kan skyldes, at der lige syd for Brede er et skift mellem to kortblade. Skiftet mellem målebordsbladene er også meget tydeligt længere mod øst, hvor veje er forskudt, og højdekurver stopper brat. Åens forløb på HMB svarer nøjagtigt til vådbundsområdet på LMB.

Der er endnu et kildekritisk problem med HMB. En jernbane er blevet indtegnet, som forbinder Brede med Fuglevad og Ørholm, inden den føres over Mølleåen og videre op i det nordsjællandske. Når man ser kortet, kan man tro, at togforbindelsen allerede var sat i drift, men en hurtig søgning på internettet viser, at banen først åbnede i år 1900¹¹ - året efter kortet blev tegnet. Man har altså forsøgt at imødegå den hastige udvikling. Jernbanens forløb underbygger, at åen er glemt indtegnet på kortet. Hvis det tidligere nævnte vådbundsområde virkelig skulle være Mølleåen, ville jernbanen løbe ude i vandet på et stykke syd for Brede Værk.

Lave målebordsplader fra 1930

I løbet af 1930'erne blev de lave målebordsblade (LMB) tegnet. Det er langt lettere at aflæse, hvilke bygninger der hører til de enkelte mølleværker, og det ses, at der er sket en betydelig tilbygning til især Brede Værk i forhold til i slutningen af 1800-tallet.

Figur 9: Det lave målebordsblad 1930. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Antal bygninger ifølge kortet:

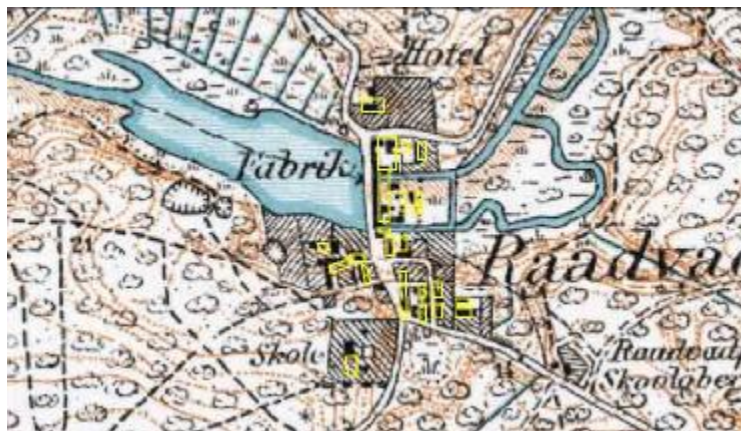
Navn i dag	Navn ifølge kortet	Antal bygning ifølge kortet
------------	--------------------	-----------------------------

Strandmøllen	Strandmølle	6 (heraf er 4 bygget sammen 2 og 2)
Raadvad	Raadvad	40
Stampen	Stampen	4 (2 er sammenbyggede til 1 vinkel)
Nymølle	Nymølle	6
Ørholm	Ørholm	18 (flere er sammenbyggede)
Brede	Brede	18 (flere er sammenbyggede) (hertil kommer flere boliger – mindst 25 bygninger)
Fuglevad	Fuglevad Møller	3 + vindmøllen
Lyngby	Vandmølle	Møllen kan ikke skelnes fra de andre bygninger.

På LMB er der sat møllesignatur ved Lyngby Mølle og vandmøllen ved Fuglevad, ligesom vindmøllen også er markeret med signatur. Det virker mærkeligt, at nogle møller har fået signatur, mens andre kun er markeret med bygninger. Tilsyneladende brugte Lyngby Mølle ikke engang vandkraft i 1930'erne, men var gået over til elektricitet leveret af Skovshoved Elektricitetsværk.¹²

Ved at gå lidt mere i dybden med et enkelt sted ses det, at kortet har samme problem som de tidligere kort. Man kan ikke klart se, hvilke bygninger der hører til Brede Værk, og hvilke der er en del af den begyndende byudvikling omkring fabrikskomplekset. Netop i starten af 1900-tallet skete der en stor tilbygning af arbejderboliger i Brede, men det ses ikke på kortet, om disse er en del af Brede eller ej. Hvis man ikke konsulterer andre kilder, fx Tønsbergs bog om Brede Klædefabrik fra 2004, kan man foranlediges til at tro, at de intet har at gøre med klædefabrikken.

Åens forløb følger næsten helt præcist forløbet på 4 cm-kortet, ligesom møllerne ligger præcist, men de enkelte bygninger er forskudt i forhold til på 4 cm-kortet. Raadvads bygninger er et godt eksempel på dette. På figur 10 ses Raadvads bygningers placering på LMB sammenlignet med deres placering på 4 cm-kortet (optrukket med gul). Silhuetten passer næsten, men bygningerne er forskudt. Det sammen gør sig gældende ved Brede og Ørholm.

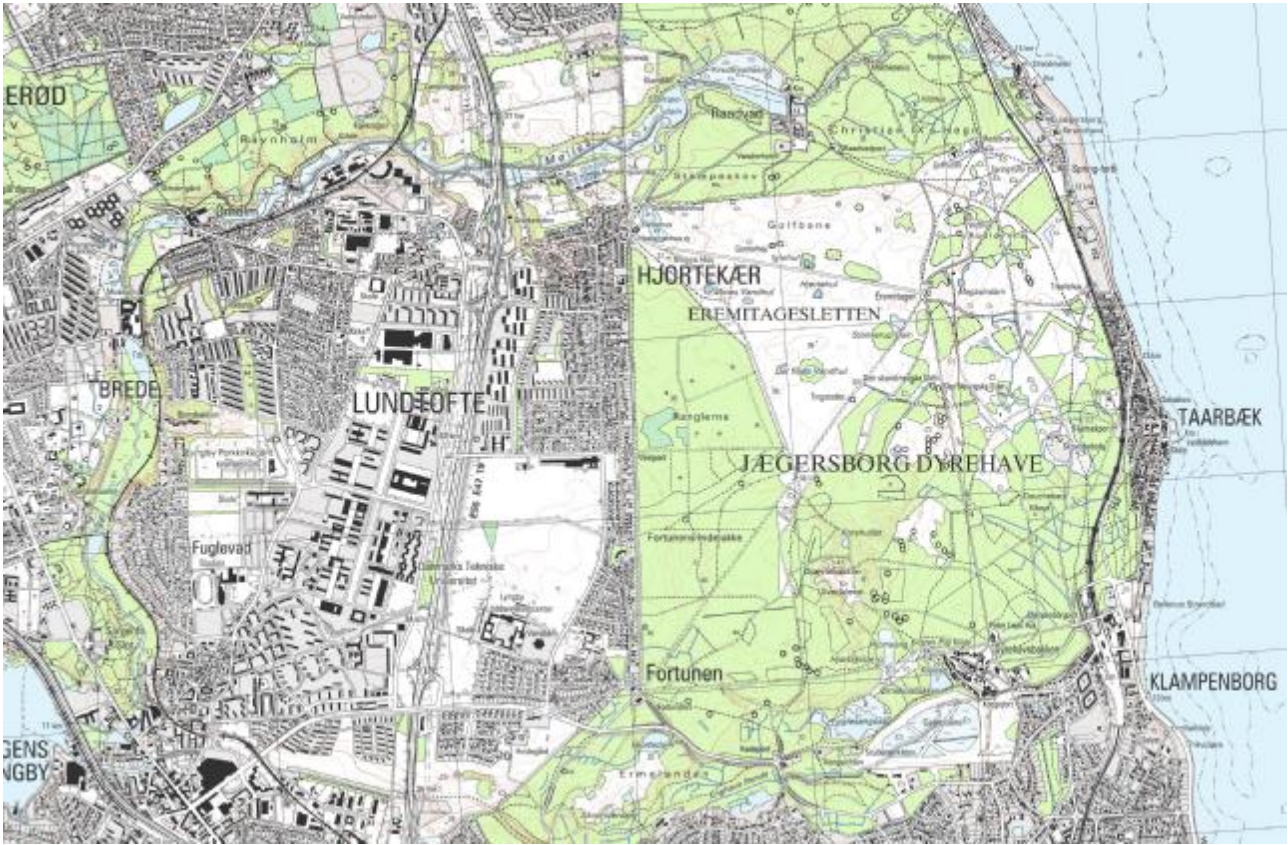

Figur 9: Det lave målebordblad 1930 overlejret med gult omrids af bygningerne fra 4cm-kortet.
Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Området er præget af, at der er sket en stor grad af byudvikling i området. Landsbyerne Lundtofte og Hjortekær er blevet voldsomt udbyggede, og der er endda opstået et decideret villakvarter syd for Brede Værk kaldet Sorgenfrigaards Villakvarter. Det ser ud til at ”villakvarter” har været tidens catch word. Udover Sorgenfrigaards er også Kollemose Villakvarter og Skovridergaardens Villakvarter blevet anlagt.

4 cm-kort fra 1990

4 cm-kortet er flere gange brugt som referencepunkt i undersøgelsen af de historiske kort, men det fortjener sin egen undersøgelse. Kortet skulle gerne være et billede af de reelle fysiske forhold i området, men hænger det sådan sammen? Kortet er blevet lavet ud fra flyfotos,¹³ og det vurderes, at åens forløb og bygningernes placeringer er korrekte på kortet. Som tidligere pointeret er åens forløb det samme på LMB.

Figur 9: 4cm-kort fra 1990. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Til gengæld er der problemer, når vi ser på de enkelte møller. Målestoksforholdet er for stort til, at de enkelte bygninger vises, og det giver problemer ved en optælling af antallet af bygninger, som nedenstående tabel viser. Nok har teknologien ændret sig, men helt grundlæggende ting er ikke blevet løst.

Antal bygninger ifølge kortet:

Navn i dag	Navn ifølge kort	Antal bygning ifølge kort
Strandmøllen	Strandmøllen	9 bygninger. Der er en stor ”bygningklump” på kortet, hvor de enkelte bygninger ikke kan skelnes.
Raadvad	Raadvad	29 bygninger
Stampen	Stampen	1 (1 bygning og 1 møllesymbol)
Nymølle	Ikke navngivet	2 bygninger
Ørholm	Ørholm	1 stort kompleks
Brede	Museum	17 bygninger (2 er meget store og består af flere bygninger, der ikke kan skelnes på kortet. Hertil kommer flere arbejderboliger)
Fuglevad	Ikke navngivet	3 bygninger + vindmøllen
Lyngby	Ikke navngivet	Vist med møllesymbol.

Der er tre vandmøllesignaturer på kortet. De skal tilsyneladende vise Lyngby Mølle, Fuglevad Mølle, som begge ikke har noget navn på kortet, og Stampen. Lyngby Mølle består af både en nordre og søndre mølle, men disse vises ikke. Ved Fuglevad er det gået helt galt. Møllesignaturen er ikke sat ved Fuglevads møllehus, men inde på Frilandsmuseets jord, figur 10. I dag er vi altså ikke nødvendigvis mere fejlfrie eller bedre til at lave kort end tegneren af f.eks. de høje målebordsblade, der er ca. 100 år ældre, var.

Figur 10: Udsnit af 4cm-kortet med de forskellige møllebygninger og mølleangivelser. Den historiske mølle, Fuglevads møllehus, er markeret med en blå cirkel, mens vandmøllesignaturen på Frilandsmuseets grund ses ved den røde cirkel. Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Frilandsmuseet har opført en bornholmsk vandmølle på stedet, men det vildleder, at Fuglevad i det mindste ikke også har fået signaturen, hvis man vil bruge kortet til at orientere sig i området. Forvirringen bliver større ved, at Frilandsmuseets grænse ikke er markeret. Fuglevad bliver brugt på kortet, fordi et stadion hedder Fuglevad Stadion, og ikke fordi Fuglevad Mølle ligger der. Brede, Ørholm, Raadvad og Strandmøllen er markeret som bygningskomplekser, men uden møllesignatur. Ved Brede er der skrevet museum, mens Brede ser ud til at henvise til selve området. Ved Ørholm kan navnet både henvise til selve bygningerne og til området. Til gengæld er Nymølle hverken markeret med navn eller møllesignatur. Man må selv se, at bygningen på stedet går hen over åen og derfor må være en møllebygning eller i hvert fald en tidligere sådan. Lyngby Kommune og et arkitektfirma har i dag til huse i bygningen. Den fremtræder velbevaret, og man ser tydeligt sluseværket ind til det tidligere vandhjul, men den er ikke fundet nødvendig at markere som noget særligt på 4 cm-kortet. Til gengæld er Stampen både markeret med møllesignatur og navn på trods af, at Stampen er blevet revet ned og erstattet af et uldspinderi fra Himmerland, der skulle have indgået i et større, men urealiseret musealt landskab. Det ville være interessant at finde ud af, hvilke kriterier kortskaberne har haft for at medtage eller fravælge møllerne og deres navne.

Det ses på navnenes forskellige størrelser, at de er forskelligt prioriterede, men der mangler på det anvendte udsnit af kortet en signaturforklaring, og navnestørrelserne giver ikke umiddelbart sig selv. Strandmøllen, Stampen og museum ved Brede er skrevet med små bogstaver. Raadvad og Ørholm er skrevet lidt større, mens Brede (som tilsyneladende henviser til området) er skrevet endnu større. Måske skal størrelsen tages som udtryk for, hvor mange der bor i området. På Strandmøllen og Stampen bor der ingen, ved Raadvad bor der lidt mennesker, flere ved Ørholm, mens der bor mange i Brede. Brede er i øvrigt skrevet med samme tekststørrelse som Taarbæk ved Øresundskysten. Dette underbygger, at der er tale om området Brede og ikke møllekomplekset. De forskellige størrelser kan også være udtryk for møllernes størrelser, men hvilket tidspunkt bruges til vurderingen, og hvorfor har alle så ikke fået skrevet navn på? Disse spørgsmål forbliver ubesvarede.

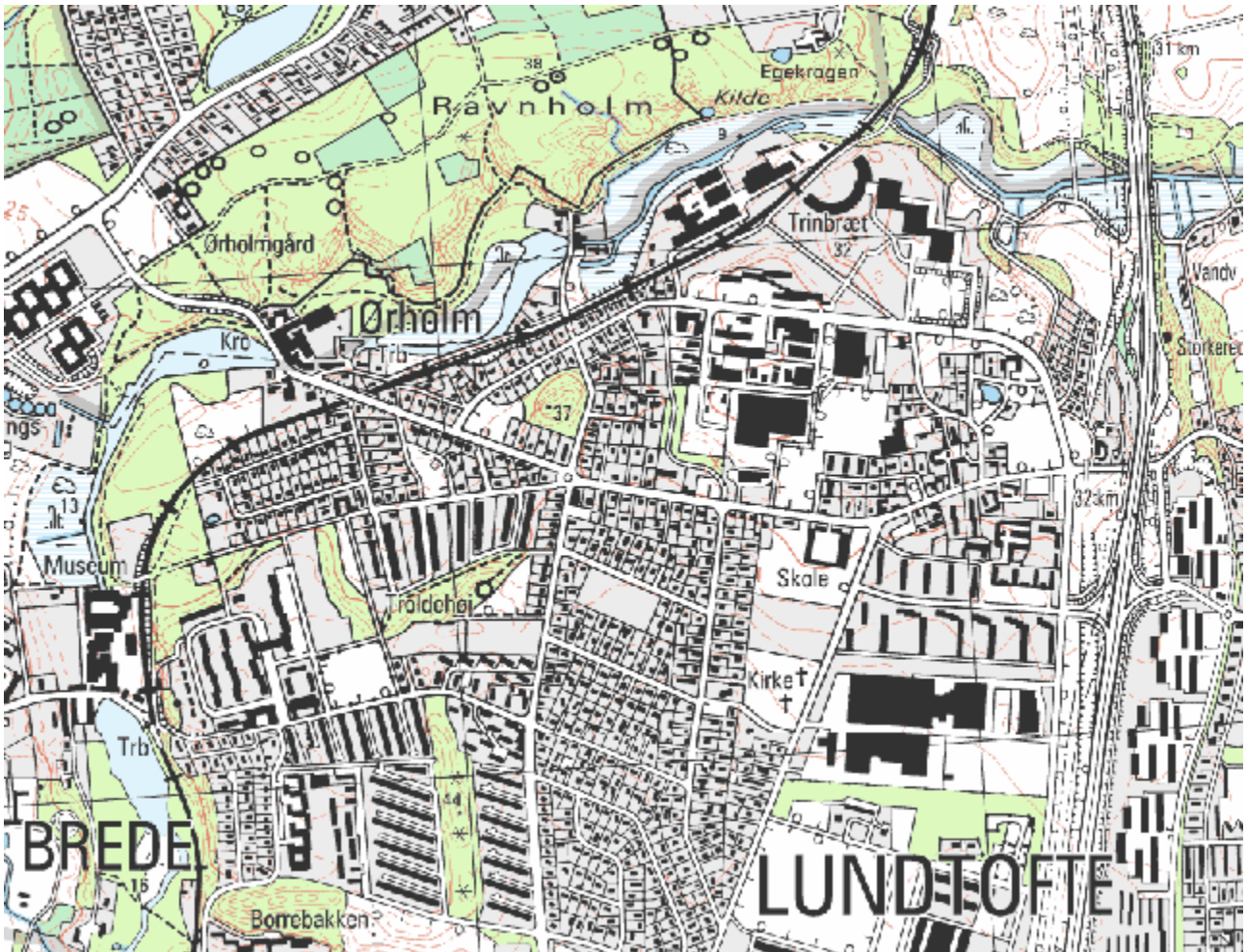
Hvilken historie fortæller de historiske kort?

I perioden fra 1817 til 1940 gennemgik området ved Mølleåen en voldsom ændring. Udviklingen er præget af industrialisering og bymæssig bebyggelse. I dag anlægges industrier og boligbebyggelse ofte langt fra hinanden, men kortene viser, at sådan har det ikke altid været, om end Brede lå langt fra landsbyen Lyngby ved sin grundlæggelse. Med tanke på, at mange industrier også blev grundlagt i selve København,¹⁴ er det ikke mærkeligt, at Sorgenfrigaards, Kollemose og Skovriddergaardens Villakvarterer blev grundlagt i nærheden af Brede Værk.

Mølleåen, møllerne langs den, Sorgenfri Slot og diverse kirker er de eneste elementer, der er nogenlunde uforandrede gennem kortene. Alligevel er det tydeligt, at situationen i 1990 bygger på de tidligere landskaber. Møllerne har været forudsætningen for etableringen af jernbanen, og en god infrastruktur har medvirket til en øget grad af bebyggelse, som igen har skabt et større behov for transportmuligheder, så vejen fra Lyngby til Lundtofte blev udvidet til en motorvej videre op i Nordsjælland.

Pga. unøjagtigheder i kortene kan de ikke bruges alene som kilde til historiske undersøgelser, men dette gælder for alle kildetyper. Kildekritikken er den samme; tilpasset mediet selvfølgelig. De historiske kort over området Mølleåen giver et let og overskueligt billede af industrialiseringens påvirkning af landskabet. Fra udvidelsen af selve Brede Værk og den beboelsesmæssige bebyggelse til anlæggelse af jernbanen. En af ulemperne ved kortene er, at de kun viser, hvad der er sket og ikke årsagerne hertil. For disse er en undersøgelse af andre kilder nødvendig.

Det ses ud fra undersøgelsen af kortene, at de ikke kan bruges som eneste kilde til møllernes historie. Til gengæld viser kortene noget, skriftlige kilder ikke kan vise; nemlig at de gamle strukturer stadig eksisterer trods store ændringer i området. De store veje og jernbanen er bevarede, i hvert fald fra 1800-tallet og frem, på trods af, at området er blevet massivt bebygget op til i dag. Til dette er kortene den nemmeste tilgængelige og måske også eneste kilde.

Figur 11: Fra industriområde til boliger og rekreative områder. Kortet er skåret igennem af to akser. Det ene er vådbundsområdet omkring Mølleåen, der snor sig som et grønt bælte fra Lyngby Sø til Jægersborg Dyrehave, mens en flersporet motorvej skærer sig fra syd til nord. Kortet viser et landskab, der er et sammensurium af rekreative områder (grønne områder og flere museer), boliger og infrastruktur (veje, skoler og rensningsanlæg). Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

Konklusion

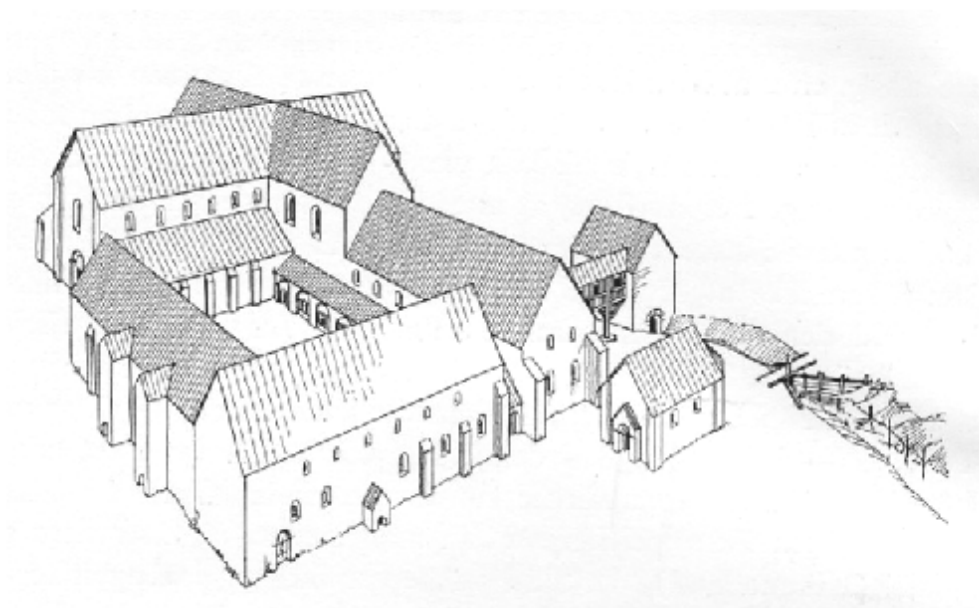
I artiklen undersøges det, hvad man kan sige om landskabet omkring Mølleåen med fokus på møllerne langs den ud fra en række historiske kort.

Kortene giver et godt overblik over historien i lange linjer. Kortene er lavet over en næsten 400-årig periode, hvor der skete en stor udvikling i området. Det ses tydeligt på kortene, hvordan industrisamfundet transformerer landskabet fra primært at være grønt med spredte bebyggelser til massiv bymæssig bebyggelse og en kraftigt udviklet infrastruktur. Det er tvivlsomt, om andre kildetyper vil give et lige så tydeligt billede af industrisamfundets indflydelse på landskabet.

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, Cand. Scient. og Ph.d., Afdeling for Navneforskning,
Københavns Universitet

KlosterGIS DK

Digitalt atlas over klostre i middelalderens Danmark

Figur 1: Æbelholt Kloster o.1250. Rekonstruktionstegning af C.G. Schultz 1945.

KlosterGIS DK er en digitalisering af alle kendte klostre i middelalderens Danmark. Digitaliseringen er foretaget i vinteren 2005-06 i forbindelse med min nu afsluttede ph.d. på Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet, en ph.d. der omhandler dominikanerne i middelalderens Danmark. Gennem denne og tidligere undersøgelser har jeg efterhånden nogle års erfaring med studiet af såvel middelalderlig klosterhistorie i Norden som historisk-geografisk anvendelse af GIS. Min i forvejen planlagte digitalisering af de danske dominikanerklostre kunne relativt let udbygges med Danmarks øvrige klostre, og da en sådan idé blev opmuntret af mine kontakter i HisKIS-gruppen, er tanken nu blevet til virkelighed.

Definitionen på et 'kloster'

Et 'kloster' kan i denne forbindelse defineres som de fysiske bygninger, der i middelalderen dannede rammen om et religiøst fællesskab af en gruppe personer, der havde valgt at leve sammen efter en klosterregel under en eksisterende klosterorden. Sådanne klostre kendes i Danmark fra midten af 1000-tallet og frem til og med 1500-tallet, hvor den protestantiske reformation gjorde en ende på klosterlivet, der umiddelbart hørte den katolske kirke til. Det (eller rettere: de) præcise årstal for klosterbevægelsens afslutning i Danmark er nærmere diskuteret nedenfor. Med nutidens religionsfrihed er katolske klostre atter kommet til landet, men disse er ikke inddraget i nærværende kortlægning.

Som nævnt begrænser *KlosterGIS DK* sig til beliggenheden af de fysiske lokaliteter for centrene af middelalderens klostresamfund. Det betyder, at f.eks. de store klostergodser med fæstegods, møller og ladegårde (grangier) ikke fremgår af kortlægningen, hvor kun selve klosteret er markeret. Mange klostre havde endvidere huse placeret rundt om i landets købstæder, hvoraf nogle ligefrem kunne betegnes som en slags filialer af det egentlige kloster, men det krævede en officiel indvielse og kirkelig anerkendelse at opnå status af kloster; hvor en sådan ikke kendes, er husene ikke inddraget. Dette forhold har specielt betydning for de såkaldte 'helligåndshuse', religiøse stiftelser med fokus på fattige og syge, der op gennem senmiddelalderen grundlagdes i de fleste danske købstæder. Kun et mindretal af disse blev imidlertid officielt en del af Helligåndsordenen med status af egentlige klostre, hvor kun sidstnævnte gruppe er medtaget i kortlægningen. Heller ikke de såkaldte Skt. Jørgensgårde eller spedalskhedsstiftelser er inddraget.

Ved alle landets domkirker fandtes et tilhørende domkapitel af højtstående præster, såkaldte kannikker, der gjorde tjeneste ved domkirken og deltog i administrationen af stiftet. Ved nogle af landets domkapitler blev det besluttet, at kannikkerne skulle leve i et regelbundet fællesskab efter en egentlig klosterregel (Augustins Regel). Sådanne 'regulære' kannikesamfund fandtes ved domkapitlerne i Vestervig/Børghlum, Viborg og Odense, og de er i denne sammenhæng at betragte som klostre. Ved landets øvrige domkapitler levede også kannikker i klosterlignende bygninger i umiddelbar nærhed af domkirken, men da disse 'sekulære kannikker' ikke levede efter en klosterregel, er der i klosterhistorisk (endsige religiøs) forstand ikke tale om egentlige klostre. Regulære kannikeklostre kunne også eksistere uden tilknytning til et domkapitel, hvilket her i landet faktisk gjaldt for de fleste, og i disse tilfælde er der tale om fuldgyldige klostre. Forskellen på 'kannikker' og 'munke' vil blive behandlet efterfølgende.

Et kloster var som udgangspunkt bygget op omkring en kirke og en eller flere boligfløje, der normalt var sammenbygget, og med tiden gerne tog form af et firfløjet anlæg, hvor kirken ofte udgjorde nordfløjen – men for byklostrenes vedkommende også kunne danne sydfløjen. Alt efter klosterets størrelse kunne der dertil høre diverse til- og udbygninger.

Definition på 'middelalderens Danmark'

Danmark har som bekendt skiftet geografisk omfang adskillige gange op gennem historien - gennemgående mest i formindskende retning. Selvom man indsnævrer den tidsmæssige ramme til 'middelalderen' (her c.1000-1536) er der stadig langt fra tale om nogen entydig størrelse. Jeg har til 'middelalderens Danmark' medregnet det nutidige 'egentlige Danmark' (dvs. ekskl. Færøerne og Grønland, der i middelalderen sammen med Island hørte til Norge), 'Skånelandene' (dvs. Skåne, Halland og Blekinge, der overgik endeligt til Sverige i 1658-60), 'Sydslesvig' (den del af hertugdømmet Slesvig, der ved folkeafstemningen 1920 overgik til Tyskland) og den nordtyske ø Rügen, der i perioden 1169-1375 i kirkelig henseende hørte under biskoppen i Roskilde. Inddraget er derimod ikke klostrene i Holsten og de øvrige nordtyske grevskaber, der i kortere eller længere perioder nok kan siges at have været under den danske konges herredømme, men alligevel dårligt kan betegnes som en del af middelalderens Danmark; hvad de slesvig-holstenske klostre angår, skal det i øvrigt bemærkes, at klostrene allerede er digitaliseret i forbindelse med projektet *Historischer Atlas Schleswig-Holstein*.

I østlig retning kan man argumentere for, at både Gotland og Estland burde være med. Ingen af de gotlandske klostre er imidlertid oprettet i den danske regeringstid (1361-1645), mens flere af de estiske klostre vitterligt er danske anlæggelser fra 'dansketiden' (1219-1347). Faktisk findes der også enkelte danske klosteranlæggelser på fastlandet langs den nordtyske Østersøkyst, men i alle nævnte tilfælde er det min subjektive opfattelse, at en inddragelse her i "middelalderens Danmark" ville støde mere end den ville gavne. Desuden mangler jeg både den nødvendige klosterhistoriske viden og det GIS-geografiske kortgrundlag til en sådan udvidelse af projektet.

Nogle vil måske finde anledning til at spørge, om jeg også har valgt at se bort fra Bornholm, eftersom der ingen bornholmske klostre indgår i kortlægningen? Her er svaret imidlertid, at denne mangel skam alene skyldes, at der så vidt vides aldrig er blevet anlagt et kloster på middelalderens Bornholm.

Digitaliseringen

Digitaliseringen af *KlosterGIS DK* er foregået i programmet ArcView GIS version 3.1, hvorfra det efterfølgende er blevet konverteret til MapInfo af Peder Dam. Der er tale om en simpel punktdigitalisering, hvor lokaliseringen af det enkelte kloster er blevet bestemt “så præcist som muligt”. Denne noget relative angivelse dækker over to hovedtyper af usikkerheder.

Inden for det nutidige Danmark er nøjagtigheden af punkternes placering så præcis, som det eksisterende klosterhistoriske kendskab reelt giver mulighed for. I de tilfælde, hvor klosterbygningerne eller dele heraf endnu findes, er punktet afsat på en baggrund bestående af Kort & Matrikelstyrelsens topografiske atlas 1:25.000 (4 cm-kortet), således at prikkens centrum så at sige tilnærmelsesvis ligger i centrum af det middelalderlige klostres klostergård! I de tilfælde, hvor synlige klosterbygninger ikke længere eksisterer, er punktet afsat i henhold til tilgængelige referencer fra eventuelle udgravninger, hvor der først og fremmest er trukket på *Gyldendals bog om danske klostre* af Jens Anker Jørgensen og Bente Thomsen (2004), samt for Franciskanerordenens vedkommende på *Die Franziskaner in den nordischen Ländern im Mittelalter* af Jørgen Nybo Rasmussen (2002). I adskillige tilfælde er den præcise lokalisering af klostrene imidlertid fortsat ukendt, ja i enkelte tilfælde kan man blot sige i hvilken købstad eller omtrentligt hvor i landområdet, beliggenheden må formodes at have været. Hvor beliggenheden er så usikker, at den for alvor må vurderes at have betydning for GIS-analyser, er dette anført i notefeltet i den tilhørende ‘theme table’.

Når vi kommer uden for ‘nutids-Danmarks’ grænser, forøges usikkerhedsproblematikken i *KlosterGIS DK* med endnu en faktor. Her har jeg ikke for alle områder haft adgang til et videre nøjagtigt kortgrundlag at digitalisere klosterpunkterne ud fra. Ad forskellig vej er det dog alligevel lykket for de fleste områder at stedfæste punkterne forholdsvis nøjagtigt (omtrent svarende til KMS’s 1:100.000-kort), hvor størst unøjagtighed må påregnes for klostrene i Halmstad, Husum og på Rügen.

For alle klosterpunkterne, både i det nutidige og i det øvrige middelalderlige Danmark, skal det imidlertid understreges, at digitaliseringen IKKE bør tillægges værdi i helt lokale GIS-analyser, dertil er nøjagtigheden simpelthen ikke stor nok. Til såvel landsdækkende som regionale analyser vil jeg imidlertid betegne nøjagtigheden som fuldt ud tilstrækkelig. Selv for et af de mere “usikre områder”, nemlig den relativt lille ø Rügen, vil jeg eksempelvis hævde, at nøjagtigheden er rigelig

god til analyser på “ø-plan”. Den generelle kritiske grænse for hele det kortlagte område kan siges at være nået, hvor der ønskes en nøjagtighed svarende til KMS’s 1:100.000-kort.

Datatabellen

I forbindelse med digitaliseringen er der til de enkelte punkter indført en række data i den tilhørende ‘theme table’.

Kolonne 1 (‘Ref nr’) angiver det referencenummer, som det individuelle kloster er blevet tildelt i digitaliseringsprocessen. Numrene løber fra 1 til 137, da kortlægningen således omfatter 137 klostre. Numrene 1-99 dækker klostrene i det nutidige Danmark oplistet i alfabetisk rækkefølge efter det valgte klosternavn (jf. kolonne 2), numrene 100-125 gælder på samme måde de østersundske klostre, numrene 126-134 de sydslesvigske, mens nr. 135-137 repræsenterer de tre middelalderlige klostre på Rügen. Ønsker man at reducere antallet af viste klosterpunkter til eksempelvis nutids-Danmark, kan man altså (f.eks. via *Legend editor* i ArcView) blot fjerne punkter med referencenumre større end 99.

Kolonne 2 (‘Navn’) angiver navnet på det enkelte kloster, eller rettere stednavnet på den bebyggelse, som klosteret ligger i eller ved. I praksis kunne et middelalderkloster have flere navne, idet man foruden geografisk stednavn også benævnte det efter den orden, klosteret tilhørte, klostर्सamfundets type (f.eks. munke eller nonner) og/eller den helgen, som klosteret var indviet til. Disse supplerende navngivende forhold er, så vidt de kendes, indført i datatabellens kolonner 4, 6 og 7. De har specielt betydning, hvor den samme bebyggelse (såsom købstæderne) tæller flere klostre. For eksempel rummer det middelalderlige Danmarks to største kirkebyer, Lund og Roskilde, hver fem klostre, der altså som navn alle blot har enten ‘Lund’ eller ‘Roskilde’ anført i kolonne 2. For nærmere præcisering må man derfor her tjekke med kolonnerne 4, 6 og 7. For klostrene i det nutidige Danmark er der til navnene anvendt den gældende danske staveform, mens de østersundske klostre er opgivet med gældende svenske staveformer. Navnene på de sydslesvigske og rügenske klostre er som udgangspunkt anført i gældende tysk staveform (f.eks. ‘Schleswig’ i stedet for ‘Slesvig’), hvor jeg dog af hensyn til genkendeligheden både har anført den danske og tyske staveform for klostrene Mårkær/Mohrkirchen (nr. 129) og Ryd/Rüde (nr. 130).

Kolonne 7 (‘Indviet til’) angiver hvem (eller hvad) klosteret var indviet til. Alle middelalderens kirker og klostre var således indviet til en eller flere helgener, som især klostrene og bykirkerne ofte blev opkaldt efter (f.eks. *Sankt Peders Kloster* og *Vor Frue Kirke*). Nogle ordener holdt ret

konsekvent fast ved én helgen, som så godt som alle dens klostre blev indviet til (f.eks. var Johanniterne yderst trofaste over for Johannes Døbereren, herhjemme bedre kendt som *Sankt Hans*), mens andre havde flere at vælge imellem. Analyser af klostres og kirkers helgenindvielser er bestemt ikke uinteressante, da valget af helgen nogle gange synes at afspejle kirkens historie og funktion, men for Nordens vedkommende er den slags studier gennemgående besværliggjort af, at ganske mange indvielser ikke længere kendes. Dette gælder også for klostrene, hvorfor omkring en tredjedel af datafelterne i kolonne 7 står blanke. Dertil kommer som nævnt, at klostrene ofte kunne være indviet til flere forskellige, og det er endda ikke umuligt andet end at helgenerne så at sige kunne blive udskiftet undervejs. Medtagelsen af helgenindvielse i *KlosterGIS DK* skal derfor primært ses som et supplement til navnedataene.

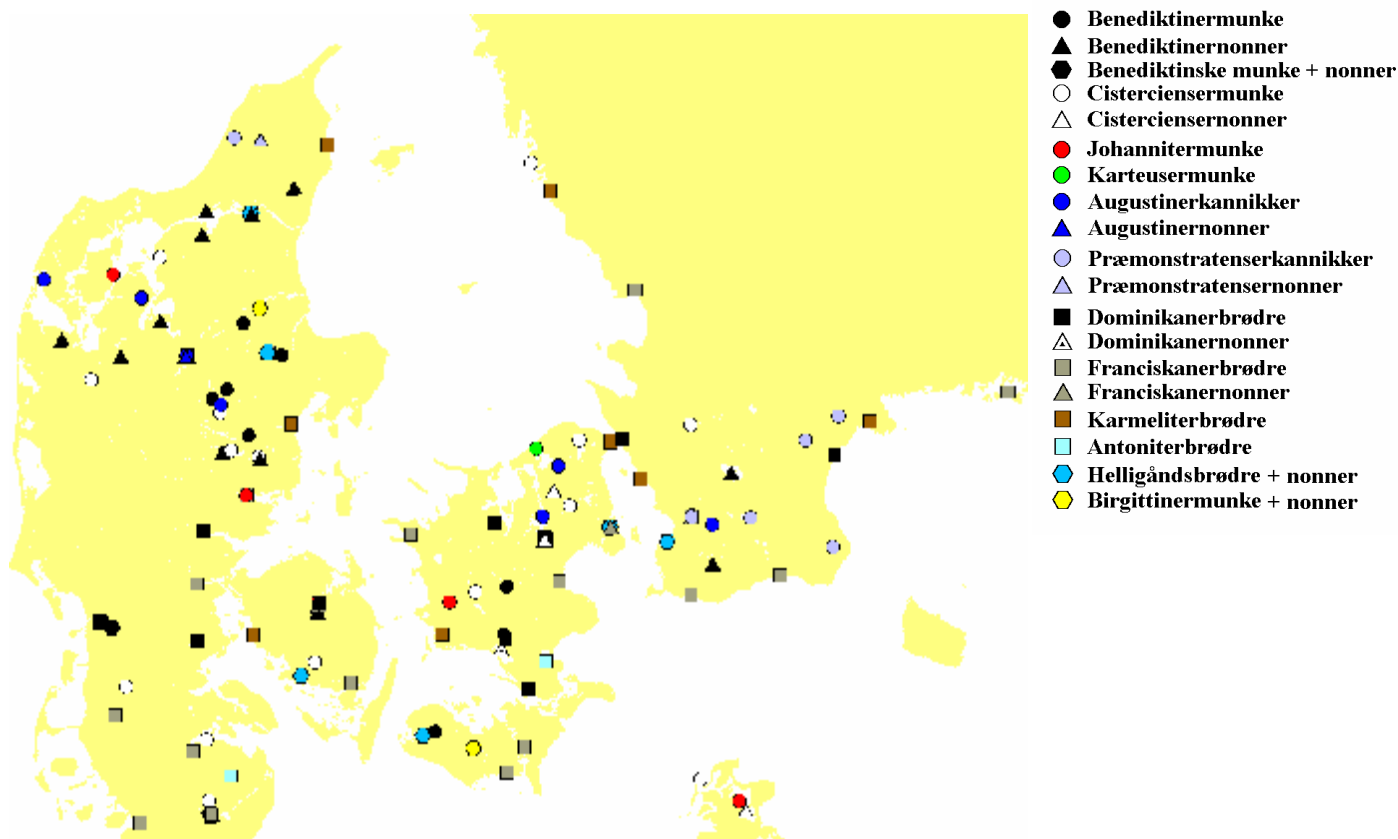
Kolonne 3 ('Ordens nr') og kolonne 4 ('Orden') angiver hvilken religiøs orden klosteret tilhørte. At sådanne kan der i middelalderens Danmark opregnes tolv: 1. Benediktinerne, 2. Cistercienserne, 3. Johanniterne, 4. Augustinerne, 5. Præmonstratenserne, 6. Dominikanerne, 7. Franciskanerne, 8. Karmeliterne, 9. Antoniterne, 10. Helligåndsordenen, 11. Birgittinerne og 12. Karteuserne. De her anvendte ordensbetegnelser er langt fra enerådende. Eksempelvis kendes dominikanere og franciskanere herhjemme bedre under betegnelserne "sortebrødre" og "gråbrødre", mens deres korrekte middelalderlige betegnelser faktisk var de i dag lidet kendte "prædikebrødre" og "små brødre". På samme måde anvendes betegnelsen "benediktiner" sjældent i middelalderen, hvor man inden for denne orden endvidere havde en delvist selvstændig undergruppe i form af "cluniacenserne", en kongregation opbygget omkring klosteret i Cluny; hvor vidt nogle af de danske benediktinerklostre reelt tilhørte den cluniacensiske kongregation, er et omdiskuteret spørgsmål, som jeg her helt har undgået ved under ét af henføre dem alle til orden nr. 1. De valgte ordensnumre i kolonne 3 er i øvrigt ganske vilkårlige, men de muliggør altså, at en analyse alene af f.eks. Cistercienserordenens klostre i middelalderens Danmark kan lade sig gøre ved kun at inddrage klostre af orden nr. 2. Om netop cistercienserne og benediktinerne skal man dog vide, at adskillige danske cistercienserklostre angiveligt startede som benediktinske, men efter få år blev reformeret af cistercienserne. Sådanne omlagte klostre er henført til den orden, som de i længst tid har fungeret under, hvilke i de fleste tilfælde vil sige cistercienserne.

Kolonne 5 ('Type nr') og kolonne 6 ('Typebetegnelse') angiver typen af klosterets tilhørende klostresamfund. Af sådanne har jeg valgt at skelne imellem seks: 1. Munke, 2. Nonner, 3. Kannikker, 4. Tiggerbrødre, 5. Hospitalsbrødre samt 6. Munke og nonner. Forskellen mellem 'munke' og 'nonner' giver sig selv, men herefter bliver det mere kryptisk. Mens alle middelalderens

kvindelige klostresamfund under ét kan betegnes som nonner, fandtes der flere variationer inden for de mandlige klostresamfund. De klassiske munke af Benediktiner- og Cistercienserordenen levede typisk i store landklostre uden for byerne, hvortil der hørte store og ofte meget rige klostergodser. Munkene selv kom imidlertid sjældent uden for klosterets mure, idet de havde aflagt et løfte om *stabilitas loci*, og selve kernetanken i munkegerningen var netop at isolere sig fra den verdslige verden, for gennem messer, bøn og kontemplativ søgen i sit indre at opnå kontakt med Gud. I princippet gjaldt samme forhold for nonnerne. Kannikker derimod var uddannede præster, og selvom de langt hen ad vejen havde samme interesser som munkene, så var de tillige pålagt en ‘pastoral gerning’, og skulle – i hvert fald officielt – også tjene som præster for verdenen uden for klostermurene; f.eks. gennem mission og/eller prædikener og modtagelse af skriftemål. De to store kannikeordener i Danmark var augustinerne og præmonstratenserne, der begge levede efter *Augustins Regel*, i modsætning til munkene, der levede efter *Benedikts Regel*. Som tidligere nævnt var nogle kannikker tilknyttet domkapitlerne, hvor de stod for præstegerningen ved domkirken og undervisningen ved domskolerne, og i øvrigt assisterede biskoppen ved driften af stiftet. Nominelt var de dog fortsat bundet af et løfte om *stabilitas loci* og var derfor ikke videre geografisk mobile i deres råderum, selvom klosterets prior kunne dispensere fra løftet. Anderledes bevægelige var de nye ordener af tiggerbrødre, der dukkede op i starten af 1200-tallet, hvoraf vi her i landet fik besøg af Dominikaner-, Franciskaner- og Karmeliterordenen. Tiggerordenerne repræsenterede en ny retning i klosterlivet, der kan betegnes som både mere udadvendt og asketisk, idet tiggerbrødrenes klostre altid anlagdes i byerne, hvor deres kirker var åbne for offentligheden, ligesom brødrene selv brugte meget tid uden for klostrene på at tale med lægfolk og prædike for dem. Tiggerbetegnelsen kommer af, at klostrene ikke måtte eje jordegods, og deres økonomiske overlevelse var baseret på, at det omgivende samfund skulle skænke dem mad og penge. Et *stabilitas loci*-løfte fandtes ikke hos tiggerbrødrene, der af klosterets prior kunne sendes helt uden for byen for at “terminere” (omrejsende prædiken- og almisseindsamling) i landområderne. Brødre kunne endvidere overføres fra ét kloster til et andet, hvis ordenen fandt behov for det. En mellemting imellem tiggerbrødre og munke er den gruppe, som jeg med en selvopfundne betegnelse har benævnt “hospitalsbrødre”, der her inddrager Antoniter- og Helligåndsordenen. Akkurat som tiggerbrødrene hørte deres klostre byerne til, men til forskel fra disse var antoniterne og helligåndsbrødrene primært fokuseret på sygepleje og hospitalsvæsen; forhold som tiggerbrødrene – modsat en udbredt opfattelse – ikke beskæftigede sig med. Hospitalsbrødrene tog ligesom tiggerbrødrene imod almisser og gaver fra det omgivende samfund, men dertil var de ligesom munke- og kannikeklostre baseret på indtægten af jordegods. Både munke-, kannike- og tiggerbrødreordenerne havde tilknyttede nonneordener (der for dominikanere og franciskaneres vedkommende havde egne benævnelser som henholdsvis

“agnetesøstre” og “klarisser”), men i strukturen var der som allerede nævnt reelt ingen forskel. Enkelte ordener tillod imidlertid eller krævede ligefrem en opbygning i form af et såkaldt dobbeltkloster, hvor der både levede munke og nonner. Fænomenet kendes især hos benediktinerne tilbage i 1000- og 1100-tallet, hvor sådanne blev nedlagt eller opdelt i 1200-tallet, men i senmiddelalderen vandt systemet frem igen med Helligåndsordenen og Birgittinerordenen, der begge kun havde dobbeltklostre. I praksis var munke og nonner dog ærbart adskilt, idet de havde hver deres klosterkompleks beliggende henholdsvis syd og nord for kirken, og selv kirkerummet var skarpt opdelt, når begge hold mødtes ved gudstjenesterne.

I kolonne 12 (’Orden + type’) har jeg kombineret de to inddelinger fra kolonne 3-4 og kolonne 5-6, så der er udskilt selvstændige klasser for f.eks. benediktermunke, benediktinernonner, osv. Sammensætningen giver i alt 19 eksisterende kombinationer, hvis fordeling er vist i nedenstående figur. Da jeg på forhånd formoder, at netop denne klassificering for de fleste vil udgøre den mest interessante indgang til datasamlingen, har jeg udarbejdet en medfølgende legende baseret herpå.

Figur 2: Eksempel på præsentation af klostre i middelalderens Danmark, der inkluderer samtlige 137 klostre fordelt efter orden + type (kolonne 12 i theme table). Bemærk at ved de store byer med mange klostre lægger prikkerne sig oven i hinanden, hvorved de ’nederste’ klostre synes at mangle på kortet. KlosterGIS DK.

Et andet potentielt sorteringskriterium findes i kolonnerne 8 ('Start år') og 9 ('Slut år'), der angiver året for klostrenes begyndelse og afslutning. Lad der her med det samme lyde en meget stor advarsel imod at tage de opgivne årstal for 100 % gode varer; ÅRSTALLENE ER KUN VEJLEDENDE! Kun for et mindretal af middelalderens danske klostre kendes de nøjagtige start- og slutår, som vi i heldige tilfælde har et dateret dokument bevaret om. Langt oftere er der tale om, at vi får den første viden om et kloster i et brev nogle år efter dets stiftelse, hvor det dog må formodes at være forholdsvis nyt endnu. Stiftelsen kan derfor – alt efter omstændighederne – med en vis rimelighed dateres til de forudgående 2-10 år. Vi har dog også eksempler på, at vi første gang hører om et kloster engang i 1200-tallet, som vi alligevel må formode har være oprettet omkring 25, 50 eller endog mere end 100 år tidligere; dette gælder ikke mindst flere af de jyske benediktinernonneklostre. For at kunne bruge årstallene i kvantitative GIS-analyser har jeg imidlertid valgt for samtlige klostre at angive et eksakt årstal, der i nogle tilfælde udtrykker et gennemsnit for den formodede tidsperiode, men hvor årstallets nøjagtighed spiller en rolle for analyserne, anbefales det at læse eventuelle kommentarer herom i notefeltet (kolonne 11). Adskillige klostre blev nedlagt allerede i middelalderen, ofte i forbindelse med flytning af konventet til et nyt sted (det klassiske eksempel er her Øm Klosters tilblivelsesvej via Sminge, Veng og Kalvø), men størsteparten mødte deres afslutning i forbindelse med Reformationen og Danmarks overgang til protestantismen, hvis officielle årstal traditionelt sættes til 1536. De første klostre, der lukkede, var gerne tiggerbrødrenes, da de af lutheranerne blev anset for katolicismens primære forkæmpere. De første beretninger om tiggerbrødres uddrivelse stammer fra anden halvdel af 1520'erne, og i 1537 kom så det endelige kongelige totalforbud imod netop denne type ordener i Danmark. Munke-, kannike- og nonneklostre blev derimod gerne budt en mere moderat afviklingsform, hvor det ikke var dem tilladt at optage nye brødre eller søstre, men dem der allerede var der, kunne få lov at blive i klosteret livet ud. I praksis blev de dog efterhånden samlet på nogle få "opsamlingsklostre" i hver landsdel. Udover den sædvanlige datausikkerhed pga. manglende nøjagtige årstalsangivelser må vi her døje med overvejelser om, hvornår et sådan kloster under afvikling egentlig er lukket? Adskillige af dem husede nonner og munke i 1540'erne, og endnu 40-50 år efter Reformationen trissede aldrende munke og nonner rundt i enkelte af rigets gamle klostergange. Uanset afviklingsperiodens længde har jeg imidlertid valgt at henlægge lukningen til selve reformationstiden, idet klostrenes aktive og selvstændige periode i næsten alle tilfælde stoppede her. Hvor lukningsåret er angivet til 1536, dækker det som regel over, at klosteret må være lukket ved Reformationen, men at det eksakte årstal ikke kendes. Igen henvises der til eventuelle kommentarer i notefeltet, hvor et evt. kendskab til afviklingsperiodens længde vil være anført (kolonne 11).

Kolonne 10 ('Synlige rester') er vel nok mere af turistinformativ end af GIS-analysemæssig værdi. Som overskriften antyder, angiver dette felt, i hvor stort omfang der er synlige rester af klosteret tilbage på stedet i dag. I sørgeligt mange tilfælde er svaret 'Intet', og selv hvor der findes bygninger endnu, kan det være svært at se, at det engang har været en fløj af eller endog et helt klosteranlæg. Først og fremmest er mange gamle klosterkirker overlevet som lutheranske sognekirker, hvor de naturligvis har gennemgået en betydelig udvikling i de mellemliggende knap 500 år. Omvendt har man dog inden for de seneste 30 år mange steder forsøgt at restaurere klosterbygninger og tidligere klosterkirker tilbage imod deres middelalderlige udseende, ofte med et ganske positivt resultat. Traditionelt fremhæves herhjemme især karmeliterklosteret i Helsingør og dominikanerklosteret i Ribe som velbevarede og illustrative eksempler på middelalderens klostermiljøer, men både nutidens Danmark og de forhenværende danske landsdele rummer adskillige andre besøgsværdige rester af middelalderens klostre. Ønskes oplysning om de enkelte klostres bevaringstilstand og tilgængelighed for besøgende henvises til litteraturen, internettet og turistbureauerne.

Kolonne 11 ('Bemærkninger') er det efterhånden flere gange nævnte notefelt, hvor jeg har angivet forskellige typer bemærkninger om det enkelte kloster, som kunne tænkes at have betydning for GIS-brugeren. F.eks. fremgår eventuelle overvejelser omkring tidspunktet for klosterets oprettelse, og, så vidt det ellers vides, er det tillige anført, hvem klosteret er stiftet af. Elementer af klosterets egentlige historie i dets aktivitetsperiode er kun meget sjældent refereret, hvor næste punkt som regel drejer sig om tidspunkt og forhold omkring klosterets nedlukning og eventuelle afvikling, samt oplysninger om klosterets videre skæbne (nedrivning, ombygning o. lign.) frem til i dag. Notefeltet er i mange tilfælde temmelig langt, hvilket kan gøre det vanskeligt at læse i GIS-programmet, hvorfor jeg afslutningsvis i denne word-fil har gengivet bemærkningerne til samtlige 137 klostre i *KlosterGIS DK*.

For den, der måtte ønske at studere videre om klostrene i middelalderens Danmark, findes der efterhånden et bredt udbud af litteratur. Især er der ofte tale om monografiske afhandlinger af historisk eller arkæologisk karakter om de enkelte klostre, i sjældnere tilfælde om hele ordener, mens der i nyere tid er kommet flere 'mentalhistoriske' afhandlinger om selve klosterlivet. Af samlede oversigtsværker om klostrene for hele det nutidige Danmark kan først og fremmest anbefales *Gyldendals bog om danske klostre* af Jens Anker Jørgensen og Bente Thomsen (2004). For Skånes vedkommende er hovedværket *Skånska kloster*, redigeret af Erik Cinthio (1989), der imidlertid ikke inddrager klostrene i Blekinge og Halland. De sydslesvigske klostre indgår i det nye

Historischer Atlas Schleswig-Holstein 3: vom Mittelalter bis 1867 (Jürgen H. Ibs & al. 2004) men da jeg i skrivende stund endnu ikke har haft fornøjelsen af at stifte bekendtskab med atlasset, kan jeg ikke kommentere nærmere på dets klostermæssige indhold. En efterhånden ældre klassiker for hele det middelalderlige Danmarks område er H.N. Garners *Atlas over danske klostre* (1968), med korte, leksikografiske opremsninger af data for hver enkelt kloster og orden. Endnu i dag udgør atlasset faktisk en udmærket og letoverskuelig håndbog som indgang til rigets klostre, men man gør klogt i at efterkontrollere oplysningerne med andre kilder, da bogen efterhånden dels er lidt forældet, dels allerede fra begyndelsen indeholdt flere småfejl. Det klassiske oversigtsværk om middelalderens danske klostre udgøres af Vilhelm Lorenzens værk i 11 bind om *De danske klostres bygningshistorie* (1912-41), hvor hvert bind behandler en enkelt orden, hvis historie og særtræk præsenteres indledningsvist, fulgt af en gennemgang af de enkelte klostre med fokus på dets arkæologiske og bygningshistoriske forhold. I sagens natur er Lorenzens oplysninger på mange områder forældet i dag, men værket kan stadig anbefales for dem, der ønsker mere specifik viden om de enkelte klostre og ordener.

Bilag: Katalog over klostre i middelalderens Danmark

Det nutidige Danmark

1. Alling. Benediktinermunke. 1250-1536.

Menes oprettet mellem 1231 og 1268 ved flytning hertil fra Vejerslev.

Synlige rester: Jordvolde.

2. Antvorskov (Skt. Johannes). Johannitermunke. 1164-1536.

Grundlagt af Valdemar I og ærkebiskop Eskil. Førrende johanniterkloster i Norden. Ved den endelige nedlæggelse 1580 fandtes endnu fire munke. Ombygget til kongeligt slot, centrum for ryttergodsdistrikt. Nedrevet o. 1814.

Synlige rester: Ruiner af tilbygninger.

3. Asmild (Skt. Margrethe). Augustinernonner. 1167-1536.

Første omtale 1167. Klosterkirken tidligere sogne- og domkirke. Opsynet henlagt til kannikkerne i Viborg. Efter Reformationen fik nonnerne lov at blive boende; den sidste døde 1552. Klosteret nedbrændt 1713.

Synlige rester: Kirken.

4. Assens (Vor Frue). Karmeliterbrødre. 1500-1530.

Karmeliterne fik omkring 1500 overdraget byens gamle Helligåndshus under løfte om at oprette et hospital. Bygninger blev opført, men hurtigt nedrevet efter Reformationen.

Synlige rester: Intet.

5. Asserbo. Karteusermunke. 1163-1170.

Grundlagt af ærkebiskop Eskil, men hurtigt opgivet af de tilrejsende munke. Efterfølgende givet som grangia til cistercienserne i Sorø, der ca. 1450 forlenede gården bort. 1502 overtaget af Kronen. I dag kun ruiner af Asserbo Slot.

Synlige rester: Intet.

6. Børglum. Præmonstratenserkannikker. 1209-1536.

Kannikekloster til Børglum bispesæde. Datterkloster af Steinfeld. Muligvis et benediktinerkloster i 1100-tallet. 1536 kongeligt lenssæde, senere privat hovedgård.

Synlige rester: Hele anlægget.

7. Dalum (Vor Frue). Benediktinernonner. 1200-1529.

Oprettet ved udflytning fra Nonnebakken i Odense. Overtaget af Kronen 1529. Nonnerne fik lov at blive boende; den sidste døde 1580. Opr. klosterkirke blev sognekirke (Dalum Kirke). Fra 1600-tallet nyt (lutheransk, siden katolsk) kloster på stedet.

Synlige rester: Kirken.

8. Eskilsø (Skt. Thomas). Augustinerkannikker. 1150-1176.

Menes oprettet i midten af 1100-tallet, formentlig af ærkebiskop Eskil. Reformeret af biskop Absalon og abbed Vilhelm. Flyttet til Æbelholt ca. 1176. Eskilsø fortsatte derpå en tid som klosterets ladegård.

Synlige rester: Ruiner.

9. Esrum. Cisterciensermunke. 1151-1536.

Oprettet af ærkebiskop Eskil på rester af ældre, opgivet benediktinerkloster. Datterkloster af Clairvaux. De sidste munke overførtes til andre klostre 1559. Hovedparten af klosteret nedrevet sidst i 1500-tallet.

Synlige rester: Sydøstlig tilbygning.

10. Essenbæk (Skt. Laurentius). Benediktinermunke. 1179-1529.

Udflyttet 1179-80 fra Randers, hvor klosteret oprettedes af Stig Hvide i midten af 1100-tallet. Overgik til kongelig forlening 1529, privat eje 1661. Det er uvist hvornår klosteret blev revet ned.

Synlige rester: Intet på stedet, søjler findes i Randers.

11. Fåborg (Helligånden). Helligåndsbrødre og -nonner. 1477-1540.

Oprettet af lokale adelige som hospital på ældre helligåndshus. Reformeret i 1520'erne, men fortsatte som hospital til 1540. Kirke gjort til sognekirke (Helligåndskirken), klosteret nedrevet i 1600-tallet.

Synlige rester: Kirken.

12. Gavnø (Skt. Agnete). Dominikanernonner. 1403-1536.

Oprettet af dronning Margrete I på ældre herregård. Ved Reformationen fik nonnerne lov at blive boende; nonner kendes endnu på stedet 1556. I 1583 omdannedes klosteret til privat herregård.

Synlige rester: Kirken.

13. Glenstrup (Skt. Maria). Benediktinermunke. 1125-1445.

Menes oprettet i første halvdel af 1100-tallet. Nedlagt 1445, hvor godset overførtes til birgittinerne i Mariager. Bevaret kirke (ældre sognekirke) lå isoleret fra klosteret, hvis beliggenhed ikke kendes med sikkerhed.

Synlige rester: Kirken.

14. Grinderslev (Skt. Peder). Augustinerkannikker. 1150-1536.

Menes oprettet i midten af 1100-tallet. I 1176 til 1440 indgås broderskab med kapitelklosteret i Viborg. Efter Reformationen i forlening til 1581, derpå nedlagt til fordel for herregård. Kirken gjort til sognekirke.

Synlige rester: Kirken.

15. Gudum (Vor Frue). Benediktinernonner. 1250-1536.

Omtales første gang 1286. Lå oprindeligt ½ km mod SV ved Klostermølle Å. Flyttet 1484 til ældre (stadig eksisterende) sognekirke. Ved Reformationen fik nonnerne lov at blive boende; nonner kendes endnu på stedet 1573.

Synlige rester: Kirken.

16. Haderslev. Dominikanerbrødre. 1250-1527.

Omtales første gang 1254; formentlig oprettet få år forinden. Brødrene fordrevet af hertug Christian 1527; dermed et af de første danske klostre som lukkede pga. Reformationen. Kirken stod til 1627, hvor den brændte ned.

Synlige rester: Intet.

17. Halsted (Skt. Samson). Benediktinermunke. 1290-1536.

Omtales første gang 1305; formentlig oprettet af prinsesse Jutta efter 1284. Anlagt omkring romansk sognekirke. Priorat under Ringsted Kloster. Kronelen efter 1538, men fortsat munke i 1540'erne. Klosteret nedrevet 1589 til fordel for herregård.

Synlige rester: Kirken.

18. Helsingør (Skt. Nikolaus). Dominikanerbrødre. 1441-1536.

Oprettet af Christoffer af Bayern. Ved Reformationen overdraget til byen. Hele anlægget menes nedrevet sidst i 1600-tallet.

Synlige rester: Intet.

19. Helsingør (Skt. Anna). Franciskanerbrødre. 1420-1537.

Oprettet af Erik af Pommern omkring ældre Skt. Anna Kapel. Nedrevet 1580 til fordel for kongeligt lystslot ("Lundehave"), der i 1700-tallet afløstes af "Marienlyst".

Synlige rester: Intet.

20. Helsingør (Skt. Maria). Karmeliterbrødre. 1430-1536.

Oprettet af Erik af Pommern. Ved Reformationen omdannet til Vor Frue Hospital, i dag stiftskontorer. Kirken indrettet til tysk kirke 1576-1819, derpå almindelig sognekirke (Skt. Mariæ). Et af Danmarks bedst bevarede middelalderklostre.

Synlige rester: Hele anlægget.

21. Holbæk. Dominikanerbrødre. 1275-1535.

Ved Reformationen indrettedes kirken til sognekirke, der blev revet ned 1869. Østfløjen menes nedrevet kort efter Reformationen. Øvrige bygninger anvendt til latinskole, rådhus og ligkapel; i dag sognelokaler.

Synlige rester: Syd- og vestfløjen.

22. Holme. Cisterciensermunke. 1172-1536.

Datterkloster af Herrevad. De sidste munke var væk 1550. Fra 1586 ombygget til hovedgården Rantzausholm, siden 1672 kaldt Brahetrolleborg.

Synlige rester: Hele anlægget.

23. Horsens. Franciskanerbrødre. 1261-1532.

Oprettet af ridder Niels Manderup af Barritskov. Ved Reformationen blev kirken gjort til sognekirke og resten af klosteret nedrevet.

Synlige rester: Kirken.

24. Horsens (Skt. Johannes). Johannitermunke. 1375-1536.

Menes oprettet 1360-90. Kloster og kirke lå uden for byen med kapel (Skt. Jakob) inde i byen. Drev desuden Skt. Jørgensgård og Helligåndshus. Ved Reformationen fik munkene lov at blive livet ud. 1575 omdannet til adelig herregård Stjernholm.

Synlige rester: Intet.

25. Hundslund (Skt. Clemens). Benediktinernonner. 1250-1535.

Ved Reformationen fik nonnerne lov at blive boende; den sidste døde 1581. Derefter adelig og kongelig hovedgård/slot (Dronninglund). Kirken omdannet til sognekirke (Dronninglund Kirke).

Synlige rester: Kirken og østfløjen.

26. Kalundborg. Franciskanerbrødre. 1240-1532.

Oprettet af grevinde Ingerd. Anlagt uden for højby og bymur. Menes befæstet som del af bymur i 1360'erne. Brødre fordrevet af slotsfogeden 1532. Bygninger anvendt som kongelig ladegård og med tiden nedrevet.

Synlige rester: Intet.

27. Kalvø. Cisterciensermunke. 1168-1172.

Oprindelig benediktinsk celle, formentlig under Veng, hvorfra det da cisterciensiske konvent tilflyttede 1168, dog blot for at fortsætte til Øm 1172.

Synlige rester: Intet.

28. Knardrup. Cisterciensermunke. 1326-1536.

Oprettet i kongsgård foræret til Sorø Kloster af Christoffer II. Ved Reformationen overgået til Universitetet, 1561 tilbage til Kronen, der lod klosteret nedbryde.

Synlige rester: Intet.

29. Kolding. Franciskanerbrødre. 1288-1530.

Oprettet af ridder Henrik Dulmer på ældre kapel og gård ("Dueholm"). Nedrevet kort efter Reformationen.

Synlige rester: Intet.

30. København. Franciskanerbrødre. 1238-1530.

Oprettet af grevinde Ingerd. Nedrevet kort efter Reformationen, på nær klosterets fængsel, der i starten af 1600-tallet omdannedes til kirke for tugthus indrettet i Helligåndsklosteret.

Synlige rester: Murværk (i 'Peder Oxe').

31. København. Helligåndsbrødre og -nonner. 1474-1530.

Oprettet af Christian I på helligåndshus fra slutningen af 1200-tallet. Kloster omdannet til hospital 1530, syd- og østfløj nedrevet i 1600-tallet. Kirken omlagt til sognekirke fra 1537, næsten helt nedbrændt 1728.

Synlige rester: Vestfløjen.

32. København (Skt. Clara). Franciskanernonner. 1497-1535.

Oprettet af kong Hans og dronning Christine. Afslutningstidspunkt ukendt; nonner nævnes endnu 1535. Efter Reformationen omdannet til støberi; hele anlægget nedrevet i 1600-tallet.

Synlige rester: Intet.

33. Køge. Franciskanerbrødre. 1484-1531.

Oprettet af kong Hans og dennes moder dronning Dorothea. Ved Reformationen overgivet til byen og omdannet til hospital. Klosteret nedrevet 1552, kirken 1593; genopført kirke fandtes 1677-1752.

Synlige rester: Intet.

34. Løgum. Cisterciensermunke. 1173-1536.

Oprettet ved overførsel fra Seem som datterkloster af Herrevad. Munke på stedet til 1548. Derefter under Gottorp og fra 1713 Kronen som lenssæde for eget amt. Syd- og vestfløj nedrevet i 1700-tallet. Kirken i dag sognekirke for Løgumkloster by.

Synlige rester: Kirken og østfløjen.

35. Mariager (Jomfru Maria og Skt. Birgitta). Birgittinermunke og -nonner. 1446-1536.
Oprettet af Århusbispen som datterkloster af Maribo. Mariager By opstået ved klosteret. Efter Reformationen måtte nonnerne blive til 1585. Kirken da omdannet til sognekirke. Klosteranlægget nedrevet i 1700- og 1800-tallet.
Synlige rester: Dele af kirken.

36. Maribo (Jomfru Maria og Skt. Birgitta). Birgittinermunke og -nonner. 1416-1551.
Oprettet af dronning Margrethe på gården Grimstrup. Maribo By opstået ved klosteret. Fortsatte som katolsk stiftelse til 1551, lutheransk jomfrukloster 1556-1621, derpå til Sorø Akademi og efterhånden nedrevet. Kirken gjort til domkirke 1803.
Synlige rester: Kirken og ruiner af klosteret.

37. Nakskov. Helligåndsbrødre og -nonner. 1470-1536.
Oprettet i tidligere helligåndshus, underlagt klostret i Fåborg. fungerede som verdsligt hospital 1536-40, derpå nedlagt; jorderne overdraget Nykøbing Hospital på Falster. Kirken nedrevet sidst i 1600-tallet.
Synlige rester: Intet.

38. Nonnebakken, Odense. Benediktinernonner. 1175-1200.
Omtales første gang 1180. Forladt o. 1200 til fordel for Dalum Kloster.
Synlige rester: Intet.

39. Nykøbing F (Vor Frue m.fl.). Franciskanerbrødre. 1419-1532.
Oprettet af Erik af Pommern. Overdraget byen ved Reformationen, hvor kirken gjordes til sognekirke (Klosterkirken), mens vestfløjen har tjent diverse verdslige formål (rådhus, latinskole, arrest og bibliotek); i dag bolig for sognepræst.
Synlige rester: Kirken og vestfløjen.

40. Nykøbing M (Skt. Johannes og Maria Magdalena). Johannitermunke. 1370-1536.
Oprettet af biskop Svend af Børglum. Efter Reformationen kunne munke blive til 1558. Sidst i 1500-tallet omdannet til herregård ("Dueholm Kloster"). Kirke og hovedanlæg nedrevet i 1600-tallet, møllehus omdannet til hovedbygning for herregård.
Synlige rester: Møllehus.

41. Nysted. Franciskanerbrødre. 1286-1538.
Oprettet af herskabet på Kærstrup og Kelstrup. Nedrevet efter Reformationen.
Synlige rester: Intet.

42. Næstved. Franciskanerbrødre. 1242-1532.
Oprettet af grevinde Ingerd, dog først med bygherren Skovklosters accept i 1270. Plyndret af borgerne 1531 og brødrene fordrevet året efter, hvorpå klosteret blev overdraget byen. Hele anlægget hurtigt nedrevet, kirken dog først efter 1553.
Synlige rester: Intet.

43. Næstved. Dominikanerbrødre. 1265-1536.
Ved Reformationen bortforlenet som Sortebrødregård. Det egentlige klosteranlæg tidligt nedrevet. Herresæde indrettet i sydlige tilbygninger, der blev revet ned 1840. Klosterkirken stod endnu som ruin 1744, men forsvandt siden.
Synlige rester: Intet.

44. Odense (Skt. Maria). Franciskanerbrødre. 1279-1537.

Oprettet af Erik Glipping. Efter Reformationen gjordes kirken til sognekirke og klosteret indrettedes til hospital; endnu i dag privat stiftelse. Kirken nedrevet først i 1800-tallet. En ny "Gråbrødrekirke" indrettet i østfløjen i 1870'erne.

Synlige rester: Hele anlægget på nær kirken.

45. Odense (Skt. Johannes). Johannitermunke. 1275-1536.

Oprettet ved ældre sognekirke (Skt. Mikael). Omtales første gang i 1280, men kun som "hus" indtil 1402. Ved Reformationen gjort til lenssæde (Odensegård, senere Odense Slot), kirken til sognekirke (Skt. Hans).

Synlige rester: Kirken.

46. Odense (Skt. Clara). Franciskanernonner. 1522-1538.

Oprettet af dronning Christine (som middelalderens sidste danske kloster). I 1538 lå klosteret forladt og indrettedes da til bispegård.

Synlige rester: Intet.

47. Odense (Skt. Knud). Benediktinermunke. 1100-1536.

Oprettet omkring 1100 af Erik Ejegod til helgenkult for Knud den Hellige. 1139 status som domkapitel. Fortsatte efter Reformationen som domkirke (med munke til 1571). Kloster delvist rekonstrueret efter brand 1913; i dag bl.a. med lokalhistorisk bibliotek.

Synlige rester: Kirken med fundamenter fra resten af anlægget.

48. Odense (Skt. Peder). Dominikanerbrødre. 1240-1536.

Omtales første gang 1252. Ved Reformationen overdraget til det nye hospital (i Gråbrødreklosteret). Hele anlægget var nedrevet i starten af 1600-tallet.

Synlige rester: Intet.

49. Præstø (Vor Frue og Skt. Antonius). Antoniterbrødre. 1470-1536.

Oprettet af Christian I på byens sognekirke som datterkloster af Mårkær. Ved Reformationen fortsatte kirken som sognekirke, mens resten af anlægget nedreves 1563.

Synlige rester: Kirken.

50. Randers (Skt. Peder og Vor Frue). Benediktinernonner. 1125-1428.

Anlagt i første halvdel af 1100-tallet. Muligvis dobbeltkloster indtil c. 1140, hvor munkene da skulle være flyttet til Essenbæk. Opløst 1428, godset overført til Mariager. Kirken omdannet til sognekirke, nedrevet 1530. Resten af anlægget var da væk.

Synlige rester: Intet.

51. Randers. Franciskanerbrødre. 1236-1530.

Ved Reformationen gjordes kirken til sognekirke. Resten af klostret fra 1544 ombygget til Dronningborg Slot, med kirken som kombineret slots- og sognekirke til 1698. Hele anlægget nedrevet 1721.

Synlige rester: Intet.

52. Randers (Skt. Morten). Helligåndsbrødre og -nonner. 1485-1532.

Oprettet på helligåndshus fra 1434. Fik 1494 tillagt Skt. Mortens Kirke af kong Hans som kombineret kloster- og sognekirke. Omlagt til hospital 1532, der nedlagdes 1541, mens kirken fortsatte som sognekirke.

Synlige rester: Kirken og helligåndshus.

53. Ribe (Skt. Nikolaus). Benediktinernonner. 1170-1532.

Nonnerne menes tilgået fra det da nedlagte dobbeltkloster i Seem. Ved Reformationen lagt under kronelenet Riberhus, men med nonner boende på stedet til 1560'erne.

Synlige rester: Intet.

54. Ribe (Skt. Laurentius). Franciskanerbrødre. 1232-1537.

Oprettet af kannik Johannes og biskop Gunnar af Ribe. Brødre boede på stedet indtil 1540, hvorefter kirken og klosteret blev revet ned.

Synlige rester: Intet.

55. Ribe (Skt. Johannes). Johannitermunke. 1300-1537.

Omtales første gang 1311. Nedrivningen begyndt umiddelbart efter Reformationen og fortsatte 1500-tallet ud.

Synlige rester: Intet.

56. Ribe (Skt. Katharina). Dominikanerbrødre. 1228-1537.

Efter Reformationen blev kirken omdannet til sognekirke (Skt. Catharinæ) og selve klosteret til hospital (i dag plejehjem). Østfløjen nedrevet sidst i 1600-tallet, korsgangen dog fortsat intakt. Et af Danmarks bedst bevarede middelalderklostre.

Synlige rester: Hele anlægget på nær østfløjen.

57. Ring. Benediktinernonner. 1175-1536.

Omtales første gang 1203. Forlenet af Kronen 1532, men havde nonnerne boende til 1571, hvor det kom under Skanderborg Slot. Herefter forfaldt bygningerne gradvist.

Synlige rester: Intet.

58. Ringsted (Vor Frue og Skt. Knud). Benediktinermunke. 1134-1536.

Oprettet af Erik Emune på gravkirke (fra omkring 1080) for broderen Knud Lavard. Efter Reformationen kunne munkene blive til 1592. Derpå omdannet til lenssæde, der nedbrændte 1806. Kirken gjort til sognekirke (Skt. Bendt).

Synlige rester: Kirken.

59. Roskilde (Trinitatis). Franciskanerbrødre. 1237-1537.

Oprettet af fru Esa og grevinde Ingerd på sidstnævntes gård i byen. Efter Reformationen gradvist nedrevet af Kronen i løbet af det følgende århundrede; kirken i en periode brugt som sognekirke.

Synlige rester: Intet.

60. Roskilde (Skt. Agnete). Dominikanernonner. 1263-1527.

Oprettet af prinsesse Agnes og hendes moder dronning Margrete Sambiria. Fra 1527 forpagtet af adelige, indtil nedrivning begyndte 1579.

Synlige rester: Intet.

61. Roskilde (Skt. Clara). Franciskanernonner. 1256-1537.

Oprettet af grevinde Ingerd. Efter Reformationen fandtes nonner til 1545, derpå i kongelig forlening, hvor en betydelig del af godset overgik til Universitetet i 1561. Hele anlægget nedrevet i 1572.

Synlige rester: Intet.

62. Roskilde (Skt. Katharina). Dominikanerbrødre. 1231-1536.

Oprettet af marsk Johannes Ebbesen. Efter Reformationen blev anlægget revet ned 1557-65. På grunden opførtes herregården "Sortebrødregård", der 1699 blev omdannet til Danmarks første adelige, lutheranske jomfrukloster (i dag "Roskilde Kloster").

Synlige rester: Intet.

63. Roskilde (Vor Frue). Cisterciensnonner. 1160-1536.

Oprettet af provst Isak på sognekirke fra omkring 1080. Evt. først benediktinsk, men da snart overtaget af cisterciensere. Efter Reformationen kunne de sidste nonner blive til 1570, hvor kirken gjordes til sognekirke (Vor Frue), og resten blev revet ned.

Synlige rester: Dele af kirken.

64. Sebber. Benediktinernonner. 1250-1536.

Omtales første gang 1268, men kan være en del ældre. Ved Reformationen omdannet til lenshovedgård. Klosteret formentlig nedrevet derefter, kirken indrettet til sognekirke.

Synlige rester: Kirken.

65. Seem (Vor Frue). Benediktinermunke og -nonner. 1150-1173.

Kendes fra midten af 1100-tallet. 1170 flyttedes nonnerne til Ribe og klosteret blev overgivet til cisterciensere fra Herrevad, der allerede 1173 flyttede til Løgum. Muligvis først endeligt forladt i starten af 1200-tallet.

Synlige rester: Inet.

66. Skovkloster, Næstved (Skt. Peder). Benediktinermunke. 1135-1536.

Oprettet af Peder Bodilsen, muligvis først i selve Næstved, men senest o.1200 flyttet ud nord for byen. Byherre for Næstved. Solgt til Herluf Trolle 1560, der lod oprette den lærde skole Herlufsholm. Syd- og vestfløj nedrevet sidst i 1800-tallet.

Synlige rester: Kirken og østfløjens underetage.

67. Skælskør (Vor Frue). Karmeliterbrødre. 1418-1532.

Oprettet af Anders Olufsen Saltensee. Efter Reformationen indrettedes kirken til sognekirke indtil 1552, hvor den ligesom resten af klosteret blev revet ned.

Synlige rester: Intet.

68. Slangerup (Vor Frue og Skt. Nikolaus). Cisterciensnonner. 1175-1536.

Menes oprettet af Valdemar I ca. 1175 på ældre relikviekirke ved kongsgård. Angiveligt først benediktinsk, men snart overtaget af cistercienserne og underlagt Esrum. 1562 omdannedes kirken til sognekirke. Senere er alt nedrevet.

Synlige rester: Intet.

69. Sminge. Cisterciensnonner. 1165-1166.

Oprettet af biskoppen i Århus med munke fra Vitskøl, der imidlertid snart opgav det og overtog benediktinerklostret i Veng, hvorfra de senere flyttede til Kalvø og Øm.

Synlige rester: Intet.

70. Sorø. Cisterciensermunke. 1142-1536.

Oprettet af Skjalm Hvides sønner. Først benediktinsk, fra 1161 cisterciensisk som datterkloster af Esrum. Efter Reformationen 'opsamlingskloster' for østdanske munke til 1580. 1586 gjort til Sorø Akademi. Boligfløje ombygget 1740 og nedbrændt 1813.

Synlige rester: Kirken.

71. Stubber. Benediktinernonner. 1150-1536.

Omtales første gang 1268, men menes at gå tilbage til midten af 1100-tallet. Efter Reformationen kunne nonnerne blive boende til 1547. Derpå omdannet til privat herregård ('Stubbergård'), hvoraf det meste nedbrændte i starten af 1800-tallet.

Synlige rester: Rester af vestfløjen.

72. Svendborg (Skt. Katharina). Franciskanerbrødre. 1236-1537.

Oprettet af drost Astrad Fracke. Ved Reformationen gjordes kirken til ekstra kapel for sognet, indtil det blev nedrevet i 1828. Resten af klosteret blev 1541 overdraget byen, der 1586 indrettede hospital i nordfløjen og lod resten nedrive.

Synlige rester: Intet.

73. Sæby (Skt. Maria). Karmeliterbrødre. 1460-1536.

Oprettet i 1460'erne af biskop Jakob Friis af Børglum på gammel sognekirke. Sæby hed i en periode Mariested opkaldt efter klosteret. Ved Reformationen blev kirken atter sognekirke (Sæby Kirke).

Synlige rester: Kirken.

74. Tvillum (Jomfru Maria). Augustinerkannikere. 1247-1536.

Oprettet i perioden 1246-49 af biskop Gunner af Ribe med kannikere fra Dalby. Efter Reformationen fortsatte kirken som sognekirke (Tvillum Kirke), mens klosteret snart blev nedrevet og jorderne overført til Silkeborg Slot.

Synlige rester: Kirken.

75. Tvis (Jomfru Maria). Cisterciensermunke. 1163-1536.

Oprettet af Buris Henriksen som datterkloster af Herrevad. Ved Reformationen kunne de sidste munke blive til 1547. Derpå omdannet til bispelig hovedgård. Kirken nedrevet 1698, hvorpå vestfløj indrettedes til sognekirke; 1887 blev også den revet ned.

Synlige rester: Markering i grunden.

76. Tønder (Skt. Maria). Franciskanerbrødre. 1238-1530.

Oprettet af Johannes Navnesen og hustru. Brødrene fordrevet 1530 af Frederik I, hvorpå klosteret snart blev nedrevet.

Synlige rester: Intet.

77. Vejerslev. Benediktinermunke. 1150-1225.

Menes oprettet engang i 1100-tallet, muligvis på den gamle sognekirke; kendes kun fra enlig omtale i 1203. I starten af 1200-tallet flyttede konventet til Alling. Kirken derpå atter sognekirke (Vejerslev Kirke).

Synlige rester: Kirken.

78. Vejle. Dominikanerbrødre. 1310-1530.

Oprettet af drost Laurids Jonsen Panter. Ved Reformationen overdraget byen, der lod en bygning indrette til rådhus indtil 1780.

Synlige rester: En teglovn.

79. Veng. Benediktinermunke. 1100-1168.

Omtales første gang 1165. Angiveligt oprettet af kongeslægten. Kirken, muligvis Danmarks ældste, dateres til sidst i 1000-tallet. Overtaget af cisterciensere fra Sminge 1166, der drog videre til Kalvø 1168. Kirken derefter sognekirke (Veng Kirke).

Synlige rester: Kirken.

80. Vestervig (Skt. Thøger). Augustinerkannikker. 1110-1536.

Domkapitel for Vendsyssel fra 1060 til 1130'erne, fortsatte derpå som delvist selvstændigt kannikekonvent. Efter Reformationen kendes kannikker på stedet til 1547. Kirken gjort til sognekirke. Kloster nedrevet kort efter 1661.

Synlige rester: Kirken.

81. Viborg. Dominikanerbrødre. 1240-1529.

Omtales første gang 1246. Tilsyneladende oprettet på ældre romansk sognekirke. Ved Reformationen blev kirken (atter) gjort til sognekirke (Søndre Sogns Kirke), mens de øvrige bygninger snart blev nedrevet.

Synlige rester: Kirken.

82. Viborg. Franciskanerbrødre. 1235-1530.

Ved Reformationen gjordes kirken til sognekirke, der blev revet ned 1830. Det øvrige kloster indrettedes 1541 som hospital og fungerer fortsat - efter flere ombygninger - som privat stiftelse, nu med eget kapel i kælder under hovedfløj.

Synlige rester: Østfløjen med sidefløj og del af nordfløjen.

83. Viborg (Jomfru Maria og Skt. Johannes). Johannitermunke. 1275-1536.

Omtales første gang 1284 som datterkloster af Antvorskov. Efter Reformationen bortforlenet af Kronen, indtil hele anlægget 1578 blev beordret nedrevet.

Synlige rester: Intet.

84. Viborg (Jomfru Maria). Augustinerkannikker. 1125-1440.

Kapitelkloster for Viborg Domkapitel. Menes oprettet i begyndelsen af 1100-tallet. Nedlagt 1440 i forbindelse med sekularisering af domkapitlet.

Synlige rester: Intet.

85. Viborg (Skt. Budolfi). Augustinernonner. 1150-1440.

Menes oprettet i midten af 1100-tallet af biskop Niels. Dog først omtalt 1263. Nedlagt samtidigt med kannikeklosteret, hvorpå nonnerne muligvis overførtes til Asmild.

Synlige rester: Intet.

86. Vissing. Benediktinernonner. 1200-1450.

Oprettet omkring år 1200. Efter økonomiske vanskeligheder nedlagt omkring 1450.

Synlige rester: Intet.

87. Vitskøl. Cisterciensermunke. 1158-1536.

Oprettet af Valdemar I og ærkebiskop Eskil med fordrevet konvent fra Varnhem i Sverige som datterkloster af Esrum. Ved Reformationen først bortforlenet, derpå solgt til private 1573, der indrettede herregården "Bjørnsholm".

Synlige rester: Øst- og vestfløjen, samt rester af kirken.

88. Voer. Benediktinermunke. 1150-1532.

Menes oprettet i midten af 1100-tallet. Ved Reformationen bortforlenet, indtil de sidste munke 1552 blev overført til Øm. Hele anlægget blev derpå revet ned inden udgangen af 1500-tallet.

Synlige rester: Vandmølle.

89. Vordingborg. Dominikanerbrødre. 1253-1265.

Konventet muligvis flyttet til Næstved i 1260'erne, hvor klosteret dér endelig synes godkendt og oprettet. Beliggenheden er ukendt.

Synlige rester: Intet.

90. Vrejlev (Skt. Nikolaus). Præmonstratensnonner. 1253-1536.

Datterkloster af Børghlum. Inden da muligvis præmonstratensisk kannikekloster fra omkring 1150, inden konventet overførtes til Børghlum. Efter Reformationen kunne nonnerne blive til 1575. Derpå kraftigt ombygget til privat herregård ('Vrejlev Kloster').

Synlige rester: Hele anlægget.

91. Æbelholt (Skt. Thomas og Helligånden). Augustinerkannikker. 1175-1536.

Oprettet ved overflytning af konvent fra Eskilsø. Efter Reformationen kunne kannikkerne blive boende til 1560. Efter få år som sognekirke blev kirken nedrevet sammen med resten af klosteret. De sidste ruiner brudt ned 1840.

Synlige rester: Markering i grunden.

92. Ø Kloster (Skt. Maria). Benediktinernonner. 1175-1536.

Oprettet af biskop Tyge af Børghlum. Efter Reformationen omlagt til lenssæde og herregård (fra 1573 'Oxholm'), mens kirken indrettedes til sognekirke (Oxholm Kirke, Øland sogn).

Synlige rester: Kirken, samt rester af syd- og vestfløj.

93. Øm. Cisterciensermunke. 1172-1536.

Oprettet ved flytning af konvent fra Sminge via Veng og Kalvø. Datterkloster af Vitskøl. Efter Reformationen 'opsamlingskloster' for jyske munke, indtil det 1560 blev endeligt nedlagt og nedrevet. På klostergrunden anlagdes landsbyen Emborg.

Synlige rester: Ruinpark.

94. Ørslev. Benediktinernonner. 1175-1536.

Menes oprettet sidst i 1100-tallet, men først omtalt 1275. Efter Reformationen kunne nonnerne blive boende indtil 1584. Derpå solgt til private, der i starten af 1700-tallet ombyggede klosteret til barokherregård.

Synlige rester: Hele anlægget.

95. Ålborg (Skt. Katharina). Franciskanerbrødre. 1250-1530.

Menes oprettet omkring 1250, muligvis af biskop Rudolf af Børghlum. Efter en kort tid som hospital i reformationsårene blev hele anlægget nedrevet.

Synlige rester: Intet.

96. Ålborg. Helligåndsbrødre og -nonner. 1451-1530.

Oprettet på helligåndshus. Munke og nonner fordrevet i 1530. Efter Reformationen omdannet til hospital, mens østfløjen anvendtes til katedralskole 1554-1847. Kirken nedrevet i 1600-tallet, mens resten fortsat fungerer som 'mild stiftelse'.

Synlige rester: Hele anlægget på nær kirken.

97. Ålborg (Vor Frue). Benediktinernonner. 1125-1527.

Menes oprettet i 1140'erne. Ordenstillørsforhold usikkert. Efter Reformationen kunne nonnerne blive livet ud. Kirken gjort til sognekirke (Vor Frue), der 1877-78 afløstes af ny kirke. Del af kloster omlagt til præstegård 1557, resten nedrevet.

Synlige rester: Rester af kirken i ny kirke.

98. Århus. Dominikanerbrødre. 1240-1530.

Oprettet omkring 1240 på tidligere domkirke. Ved Reformationen gjordes kirken til sognekirke (Vor Frue). Resten omdannet til hospital (endnu i dag privat stiftelse). Ny østfløj fra 1800-tallet. Kapel ('Klosterkirken') indrettet i vestfløjs kapitelsal 1888.

Synlige rester: Hele anlægget på nær østfløjen.

99. Århus (Vor Frue). Karmeliterbrødre. 1461-1531.

Oprettet i 1460'erne af biskop Jens Lange. Hele anlægget nedrevet 1541.

Synlige rester: Intet.

Skåne, Halland og Blekinge

100. Bosjö (Skt. Nikolaus). Benediktinernonner. 1175-1536.

Omtales første gang 1182 som oprettet af Tord, formentlig på ældre sognekirke. Sidste nonner flyttedes til Lund 1560. Kloster omdannet til herresæde, hvori der endnu indgår dele fra klosteret. Kirken omdannet til sognekirke.

Synlige rester: Kirken, samt dele af kloster.

101. Bäckaskog (Skt. Maria). Præmonstratenserkanoniker. 1225-1537.

Oprettet i årene 1213-41 ved flytning af konventet i Vä. Efter Reformationen bortforlenet med de sidste munke boende; disse var væk, da stedet solgtes i 1552. Klosterfløjene nedrevet omkring 1600 for opførelse af herregård ('Bäckaskog Kloster').

Synlige rester: Kirken, ydermur af vestfløj og kælder.

102. Börringe (Skt. Maria). Benediktinernonner. 1175-1536.

Menes oprettet i anden halvdel af 1100-tallet, omtalt første gang 1231. Efter Reformationen i forlening. Endeligt lukket 1551. Nedrevet til fordel for herregård 1582.

Synlige rester: Intet.

103. Dalby (Helligkors). Augustinerkanoniker. 1100-1537.

Oprindelig kongsgård, der 1060-66 fungerede som bispesæde. Kanonikerne ved det gamle domkapitel antog Augustins Regel i starten af 1100-tallet. Efter Reformationen bortforlenet, men med kanoniker boende endnu i 1540'erne.

Synlige rester: Dele af kirken, vestfløj og to økonomibygninger.

104. Halmstad (Skt. Katharina). Dominikanerbrødre. 1260-1531.

Menes oprettet 1255-63. Ved Knud Porses beordrede flytning af hele Halmstad i årene 1326-30 fulgte konventet med. Formentlig nedlagt samtidigt med Franciskanerklostret 1531-32.

Synlige rester: Intet.

- 105. Halmstad (Skt. Anna).** Franciskanerbrødre. 1494-1531.
Brødrene fordrevet af lutheranske borgere 1531. Efter Reformationen anvendtes vestfløjen som tøjhuse indtil 1700.
Synlige rester: Markering i grunden.
- 106. Hålsingborg.** Dominikanerbrødre. 1275-1537.
Oprettet 1269-75. Lå tæt syd for Helsingborg Slot. Kraftigt beskadiget under Grevens Fejde og senere nedrevet 1556.
Synlige rester: Intet.
- 107. Herrevad (Trinitatis m.fl.).** Cisterciensermunke. 1140-1536.
Oprettet 1140-45 af ærkebiskop Eskil. Efter Reformationen blev de sidste munke boende til 1565. Omdannet til herregård og bl.a. anvendt som militærbase. Kirken delvist og klosteret helt nedrevet i 16-1700-tallet.
Synlige rester: Ruiner af kirke og dele af østfløj.
- 108. Landskrona (Vor Frue).** Karmeliterbrødre. 1410-1530.
Oprettet af Erik af Pommern med brødre fra Tyskland. Fra 1462 hovedkloster i ordenens danske provins. Brødrene overgav selv klosteret til byen i 1530, mod at de kunne blive boende livet ud. Nedrevet omkring 1550 og afløst af Christian III's slot.
Synlige rester: Intet.
- 109. Lund (Allehelgen og Skt. Maria).** Benediktinermunke. 1080-1537.
Oprettet før 1089 umiddelbart nord for bymuren. Endeligt lukket 1558. Kirke stod som ruin fra midten af 1600-tallet, hvor klosteret ødelagdes og afløstes af landsdommerresidens. Sidste bygningsrester blev bortsprængt o.1700.
Synlige rester: Intet.
- 110. Lund (Skt. Maria og Skt. Peder).** Benediktinernonner. 1146-1537.
Oprettet kort efter 1145 af ærkebiskop Eskil. Efter Reformationen i forlening. Sidste nonner forlod stedet i 1560. Kirken omdannet til sognekirke (Skt. Peder), resten af klosteret nedrevet først i 1600-tallet.
Synlige rester: Kirken.
- 111. Lund (Maria Magdalena).** Dominikanerbrødre. 1222-1537.
Oprettet af ærkebiskop Anders Sunesen tæt ved domkirken i årene 1222-23. De første boligfløje var muligvis opført i træ. Nedrevet umiddelbart efter Reformationen.
Synlige rester: Intet.
- 112. Lund (Skt. Katharina).** Franciskanerbrødre. 1238-1537.
Oprettet 1238-39 af ærkebiskop Uffe Trugotsen. Franciskansk 'studium generale' oprettet 1438 (kan betegnes som Nordens første universitet). Efter Reformationen overgået til private og derpå nedrevet i løbet af 1500-tallet.
Synlige rester: Intet.
- 113. Lund (Trinitatis).** Præmonstratenserkannikker. 1160-1200.
Oprettet i midten af 1100-tallet af ærkebiskop Eskil. Priorat under Öved. Nedlagt omkring 1200 efter intern splid, samt evt. modvilje fra domkapitlet. Derpå atter sognekirke (Skt. Drotten), nedrevet 1536; resten af klosteret fjernet i 1300-tallet.
Synlige rester: Intet.

114. Malmö. Franciskanerbrødre. 1419-1530.

Oprettet af Erik af Pommern. Klosteret flyttet lidt mod sydvest i 1489 pga. dårlig beliggenhed. Brødrene fordrevet 1530 af borgmester Jørgen Kock. Efter Reformationen revet ned og afløst af hospital (nedrevet 1678).

Synlige rester: Intet.

115. Malmö. Helligåndsbrødre og -nonner. 1475-1529.

Helligåndshus fra 1275-1325 ophøjet til kloster i perioden 1474-80. Brødrene fordrevet 1529. Byen anvendte kloster til rådhus indtil nedrivning 1546; klosterkirken nedrevet 1537-38.

Synlige rester: Intet.

116. Sölvesborg. Karmeliterbrødre. 1480-1536.

Oprettet af kong Hans før 1486. Ved Reformationen gøres kirken til sognekirke. Klosteret revet ned før 1650.

Synlige rester: Kirken og markering i grunden af klosterfløje.

117. Tommarp (Skt. Peder og Skt. Paulus). Præmonstratenserkannikker. 1150-1536.

Oprettet c. 1150 af ærkebiskop Eskil og Valdemar I på ældre købstadskirke som datterkloster af Prémontre. Efter Reformationen solgt til Mogens Gyldenstjerne, der lod bygningerne nedrive.

Synlige rester: Ruinrest af kirken.

118. Torkö (Skt. Clara). Franciskanerbrødre. 1489-1530.

Oprettet af Ture Tureson Bjelke på populært valfartskapel kendt fra midten af 1400-tallet.

Synlige rester: Murrest af kapel.

119. Trelleborg. Franciskanerbrødre. 1267-1532.

Oprettet af kannik Cato fra Lund. Efter Reformationen gjordes kirken til sognekirke og klosteret til hospital. Hospitalet blev nedlagt 1580 og kirken nedrevet 1616. I 1932 udgravedes ruiner af kirke, der i dag danner ruinpark.

Synlige rester: Ruiner af kirken.

120. Varberg (Vor Frue). Karmeliterbrødre. 1470-1530.

Menes oprettet omkring 1470-75. Klosteret meldes forladt 1531 og i de følgende krigsår nedbrændtes det.

Synlige rester: Intet.

121. Vä (Vor Frue). Præmonstratenserkannikker. 1160-1225.

Oprettet c. 1160 af biskop Simon af Odense på ældre købstadskirke som datterkloster til Tommarp. Beboelsesfløje muligvis opført i træ, idet ruiner aldrig er fundet. Konventet flyttedes til Bäckaskog efter brand 1213. Kirken derpå atter sognekirke.

Synlige rester: Kirken.

122. Ystad (Skt. Nikolaus og Skt. Katharina). Franciskanerbrødre. 1267-1532.

Oprettet af ridder Holmger og hustru. Brødrene fordrevet 1532. Kirken gjort til sognekirke (Skt. Peder), mens østfløjen har fungeret som hospital, brænderi og kornlager; efter reovering i 1907 indrettet som bymuseum.

Synlige rester: Kirken og østfløjen, fundament af nord- og vestfløj.

123. Öved (Trinitatis). Præmonstratenserkannikker. 1160-1535.

Menes oprettet af ærkebiskop Eskil i tredje fjerdedel af 1100-tallet. I privat forlening fra 1535. Kirken muligvis brændt 1606. Rest af kloster og ruiner ryddet i 1770'erne til fordel for slot i rokokostil ('Övedskloster').

Synlige rester: Intet.

124. Åhus. Dominikanerbrødre. 1250-1536.

Omtales første gang 1254, formentlig oprettet 1240-50 af ærkebiskoppen i Lund. Ødelagt sammen med resten af byen i 1569 af svenskerne, men blev midlertidigt genopført som lensherresædet Åhusgård. Endeligt nedrevet omkring 1615.

Synlige rester: Murrester af østfløj.

125. Ås. Cisterciensermunke. 1194-1536.

Oprettet af Sorø Kloster og ærkebiskop Absalon. Kirken nedrevet 1596, klosteret formentlig samtidigt; materialer anvendt til fæstningen i Varberg. I nutiden afløst af større landejendom ('Ås Kloster') med murrester fra kloster.

Synlige rester: Murrester.

Sydslesvig

126. Flensburg (Skt. Katharina). Franciskanerbrødre. 1263-1528.

Oprettet af drost Johannes Hvidding af Slesvig, muligvis på ældre kapel. Brødrene fordrevet 1528 på foranledning af Mogens Gøye. Syd- og østfløjen givet til byen og siden anvendt som hospital. Kirken blev revet ned 1580.

Synlige rester: Øst- og sydfløjen.

127. Guldholm. Cisterciensermunke. 1190-1210.

Oprettet 1190-91 af biskop Valdemar af Slesvig som datterkloster af Esum. Bispen lod 1191 overføre benediktinske munke hertil fra det skandaleramte kloster i Slesvig – med mere ballade til følge. Klosteret flyttet til Ryd 1209-10.

Synlige rester: Intet.

128. Husum. Franciskanerbrødre. 1494-1528.

Brødrene fordrevet 1528. Straks derefter blev bygningerne givet til byen, der anvendte dem til hospital, indtil hertug Adolf i 1577-82 lod klosteret nedrive og opførte Husum Slot på dets sted.

Synlige rester: Intet.

129. Mårkær/Mohrkirchen (Skt. Antonius). Antoniterbrødre. 1391-1535.

Oprettet af ordenen selv ved køb af tidligere herregård Mårkær og som datterkloster af Tempzin i Mecklenburg. Fra 1470 moderkloster til Præstø. Efter Reformationen underlagt Gottorp. Nogle klosterbygninger fandtes endnu 1780.

Synlige rester: Intet.

130. Ryd/Rüde. Cisterciensermunke. 1210-1536.

Oprettet af biskop Niels af Slesvig ved overførsel af konvent fra Guldholm; datterkloster af Esum. Munke boende på stedet til 1541. Nedrevet af hertug Hans den Yngre, der i stedet lod opføre Glücksburg Slot.

Synlige rester: Intet.

131. Schleswig (Skt. Mikael). Benediktinermunke. 1030-1200.

Kendt fra omkring 1050, evt. oprettet 1025-30 (Danmarks ældste?). Efter skandale lod biskop Valdemar 1191 munkene flytte til Guldholt. Nonnerne flyttet til Skt. Johannes omkring 1200, hvorpå klosteret nedlagdes. En rundkirke (Skt. Mikael) har stået indtil 1870.
Synlige rester: Intet (søjler på Gottorp Slot).

132. Schleswig (Skt. Johannes). Benediktinernonner. 1200-1536.

Omtales første gang 1251, men er formentlig oprettet omkring 1200 på ældre sognekirke ifm. nonnernes udflytning fra Skt. Mikael. Efter Reformationen omdannet til adelig stiftelse, der endnu findes i nutidig form.
Synlige rester: Hele anlægget.

133. Schleswig (Maria Magdalena). Dominikanerbrødre. 1237-1529.

Menes oprettet 1235-40. Brødrene fordrevet 1529 på prædikanten Reinhold Westerholts foranledning. Klosteret blev hurtigt revet ned, men ruiner kunne endnu ses omkring 1630.
Synlige rester: Intet.

134. Schleswig (Skt. Paulus). Franciskanerbrødre. 1232-1530.

Menes oprettet af Valdemar II og hertug Abel. Efter Reformationen overtaget af byen. Kirken indrettet til rådhus, der 1793 blev revet ned og afløst af et nyt. Resten af klosteret har været anvendt som hospital og fattighus.
Synlige rester: Hele anlægget på nær kirken.

Rügen

135. Bergen (Skt. Maria). Cisterciensernonner. 1193-1569.

Oprettet af Jaromar af Rügen som datterkloster af Vor Frue i Roskilde. Fortsatte som nonnekloster efter Reformationen (1534) til 1569, hvor det siden har været en adelig frøkenstiftelse.
Synlige rester: Kirken.

136. Hiddensee (Skt. Nikolaus). Cisterciensermunke. 1296-1534.

Oprettet af Wizlaw II af Rügen som datterkloster af Neuenkamp i Schwerin. Angrebet af lutheranske borgere fra Stralsund 1529, men først endeligt opgivet med den officielle trosovergang. Voldsomt hærget under 30-årskrigen.
Synlige rester: Ruiner.

137. Maschenholt. Johannitermunke. 1413-1534.

Sognekirken Maschenholt skænkes i 1413 til Antvorskov, der 1435 meldes at bygge på klosteret. Præcis beliggenhed er ukendt, men formentlig nær den nuværende herregård Boldevitz.
Synlige rester: Intet.

Noter for alle artikler

¹ Jesper Lier Boldsen et al: Tirup – Medieval demography in the light of the bones of the villagers. Under udgivelse

² Trap 5. udgave, bd. VIII2 (1964): s. 460.

³ Peter Korsgaard (2006): Kort som kilde – en håndbog om historiske kort og deres anvendelse.

⁴ Et bud fra Peder Dam er, at kortet er blevet tegnet over et øvelsesområde for hæren. Der findes tilsvarende kort over et område ved Helsingør.

⁵ Ifølge Jeppe Tønsberg (2004): Brede Klædefabrik er Lyngby Mølle beskrevet første gang i 1492 som krongods.

⁶ Sjællands Stiftamt: Brandregister pakke 3 fol. 12. Von Dockens gård og mølle. Landsarkivet.

⁷ Jeppe Tønsberg (2004): Brede Klædefabrik s. 45

⁸ Peter Korsgaard (2006): Kort som kilde s. 61

⁹ Jeppe Tønsberg (2004): Brede Klædefabrik s. 41. Tønsbergs grundrids for møllerne omkring år 1900 er i øvrigt samme grundrids som på HMB, så han har sikkert brugt kortet til at placere bygningerne, han har kendskab til fra brandtaksationer.

¹⁰ Jeppe Tønsberg (2004): Brede Klædefabrik s. 37

¹¹ <http://www.fagboginfo.dk/mufirfem/mfirfemn.htm> 26. juni 2007

¹² Jeppe Tønsberg (2004): Brede Klædefabrik s. 19

¹³ Peter Korsgaard (2006): Kort som kilde s. 65

¹⁴ F.eks. Rud Rasmussens Møbelsnedkerier, der stadig ligger på Nørrebrogade i dag.

http://www.kulturarv.dk/tjenester/nyheder/vandvaerk_rud-ras.jsp Set d. 8. juli 2007